



# Atkurto Lietuvos valstybės vizijos išėivijos politinių organizacijų svarstymuose

**Dr. Juozas Banionis**

Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, Didžioji g. 17, LT-01128 Vilnius  
El. p. [juozas.banionis@genocid.lt](mailto:juozas.banionis@genocid.lt)

*Anotacija.* Straipsnis skiriamas atgavusios laisvę ir atkuriamos Lietuvos valstybės galimiems politiniams kontūrams nusakyti. Jie brėžiami sekant praeitame amžiuje (1940–1994 m. laikotarpiu) Vakaruose gyvavusių pagrindinių lietuvių išėivijos organizacijų svarstymų pėdsakais. Mūsų išėivijos pagrindinėms organizacijoms autorius priskiria Amerikos lietuvių tarybą, Vyriausiąją Lietuvos išlaisvinimo komitetą, Lietuvos laisvės komitetą ir Pasaulio lietuvių bendruomenę.

**Esminiai žodžiai:** *lietuvių išėivių organizacijos, Lietuvos valstybė, suverenitetas, Nepriklausomybė, Konstitucija.*

*Abstract.* The article is devoted to defining the possible political contours of the restored Lithuanian state. They are drawn following the traces of the deliberations of the main organizations of the Lithuanian diaspora that existed in the West in the last century (1940–1994). The author includes the Lithuanian Council of America, the Supreme Committee for the Liberation of Lithuania, the Lithuanian Freedom Committee, and the World Lithuanian Community as the main organizations of our diaspora.

**Keywords:** *Lithuanian organizations, Lithuanian state, sovereignty, independence, constitution.*

## Įvadas

Per ištisą XX amžiaus sovietų okupacijos metų skaitlinga lietuvių išeivija Vakaruose, dar vadintina laisvoji lietuviija, nepabūgusi dažniau nepalankumo Tėvynei linkme besikeičiančių tarptautinių įvykių ar išskylančių naujų susitarimų, nerimo, organizavosi ir veikė vienydamasi į Lietuvos laisvinimo sąjūdį. Esant gyvą Lietuvos laisvės bylos kėlimą nuosekliai liudijo: Amerikos lietuvių taryba (ALT), atstovavusi nuo pat penktojo dešimtmečio pradžios senosios kartos JAV lietuvių politinėms organizacijoms, ir Vyriausiasis Lietuvos išlaisvinimo komitetas (VLIK), išreiškęs seiminės Lietuvos pagrindinių politinių partijų ir okupacijų metu iškilusių rezistencinių sąjūdžių idėjas. Prie pastarųjų nuo šeštojo dešimtmečio prisijungė Lietuvos laisvės komitetas (LLK), veikęs bendrame Vidurio ir Rytų Europos laisvinimo procese, kur kėlė ir Lietuvos problemas. Be to, su septintuoju dešimtmečiu papildydama laisvinimo sąjūdį į talką stojo ir Pasaulio lietuvių bendruomenė (PLB), būdama visų nublokštų iš Tėvynės lietuvių demokratine organizacija.

Visų jų įvardijamų Lietuvos bylos veiksmų politinė praktinė veikla buvo betarpiškai kreipiama Tėvynės laisvinimo linkme, o greta viso to jau teoriniuose svarstymuose galima užtikti ir minčių apie būsimąjį laiką, kuriame ir atsiskleidžia atkurtos Lietuvos valstybės vizijos.

Šio straipsnio tikslas – apžvelgti ir pateikti lietuvių išeivijos pagrindinių politinių organizacijų (ALT, VLIK, LLK, PLB) mintis apie atkurtos Lietuvos valstybės galimą vidinę sąrangą ar santvarką, jos užsienio politikos nuostatas ar vietą tarptautinėje plokštumėje. Tokį sumanymą įtakojo ruošimasis tarptautinei konferencijai „Lietuvos kūrimasis po 1990 m.: vizijos, realijos, atmintys“, įvykusiai 2022 m. spalio 25 d. Vilniuje.

Lietuvių istoriografijoje tiesiogiai liečiančių suformuluotą temą tyrimų neturime ir tai patvirtina keliamos mokslinės problemos aktualumą. Tačiau dera pabrėžti, kad mūsų amžiuje pasirodė keletas studijų, aptariančių lietuvių išeivijos organizacijų ar jų veikėjų politinę veiklą, kur galima užtikti ir pasvarstymų nuotrupų apie Lietuvos valstybės ateitį. Visų pirma išskirtini išeivijos istorinių tyrimų baruose pasižymėjusių istorikų Juozo Skiriaus, Alfonso Eidinto darbai, kurie cituojami straipsnyje.

Pagrindiniai tyrinėjamos temos šaltiniai glūdi Lietuvos valstybės centriniam archyve (LCVA). Be to, tyrimui kaip šaltiniai buvo naudingos Aleksandro Štromo, Algimanto Liekio knygos. Rašant straipsnį dar buvo pasitelkta nagrinėjamo laikotarpio išeivijos periodinė spauda („Dirva“, „Draugas“, „ELTOS informacijos“, „Keleivis“, „Lietuvių balsas“, „Lietuvių dienos“, „Laisvoji Lietuva“, „Pasaulio lietuvis“).

Tad turima vilties, kad šis straipsnis nagrinėjama problema prisidės nušviečiant lietuvių išeivijos paveldą ir ryškinant jos lūkesčius atkuriant Lietuvos valstybę.

## Politinių organizacijų svarstymuose – artimų ir tolimų Lietuvos perspektyvų atspindžiai

Lietuvos valstybės katastrofos akivaizdoje JAV senosios išeivijos politinės organizacijos susivienijo į Lietuvai gelbėti tarybą (LGT). Jos ištakos – 1940 m. liepos mėn. pradžia, kai Amerikos lietuvių Rymo katalikų federacija pasiūlė visoms partinėms srovėms ar ideologinėms grupėms, pasisakančioms dėl Lietuvos nepriklausomybės, rasti „bendrą kelią dirbti bendrajam tikslui“. Tačiau JAV gyvenantiems išeiviams partinėje plotmėje buvo nubrėžta aiški takoskyra, akcentuojant, kad „Maskvai pasidavę lietuviai komunistai ir visi jų simpatikai visiškai atskiriami iš lietuvių visuomenės“.<sup>1</sup> Ilgainiui LGT evoliucionavo į Amerikos lietuvių tarybą (ALT), įkūnijančią „Amerikos lietuvių visuomenės daugumos nepalaužiamą pasiryžimą dirbti ir kovoti, kad Lietuva būtų išvaduota iš bolševikinės Rusijos okupacijos ir būtų atsteigta kaip nepriklausoma, demokratinė valstybė jai priklausančiose ribose“. 1941 m. gegužės 15 d. ALT patvirtino savo pirmtakės – LGT ankstesnę nuostatą ir nurodė, jog atkurtos valstybės santvarka bus „paremta tais demokratybės dėsniais, kurie buvo paskelbti 1918 m. vasario 16 d. deklaracijoje ir buvo inkorporuoti į Lietuvos Steigiamojo Seimo priimtą Respublikos konstituciją“.<sup>2</sup> Simboliška, kad, minint Lietuvos Steigiamojo Seimo sukaktį, ALT išsakė laisvinamo krašto lūkesčius ir išklėlė siekius jo gyvenimą ateityje tvarkyti sekant būtent 1922 m. Konstitucija. Greta to Lietuvos laisvinimo veiklą numatyta derinti su Vakarų demokratijomis, kovojančiomis prieš „totalitarines diktatūras“. Pastarąją nuostatą formavo ir tas faktas, kad tuo metu JAV, Didžioji Britanija nepripažino Baltijos šalių inkorporavimo į Sovietų Sąjungą (SSRS).

Kiek vėliau, 1943 m. lapkričio 25 d., dar Kaune pagrindinių seiminio laikotarpio Lietuvos politinių partijų ir nelaisvės metais iškilusių rezistencinių sąjūdžių pagrindu susikūrė VLIK'as, įkūnijęs ir praktiškai atitikęs visos tautos atstovybės instituciją. Jis savo veiklos programą paskelbė irgi simboliinę datą – 1944 m. vasario 16 d. pažymėtoje deklaracijoje. Joje teigiama: „Lietuvių tautos laisvė ir Lietuvos valstybės nepriklausomybė yra tautos egzistencijos ir jos visokeriopos gerovės būtinoji sąlyga.“ Ten pat akcentuojama, kad Lietuvos valstybės suverenitetas „nei dėl Tarybų Sąjungos, nei dabartinės Reicho okupacijos“ neišnykęs, tik „laikiniai sustabdytas“, todėl tapo visiškai nuoseklu, kad, svarstant galimą būsimos „Respublikos vyriausybės“ sudarymo klausimą, pareiškta, jog tai bus vykdoma VLIK'o „koalicioniu pagrindu politinių grupių susitarimu“. Be to, siekiant valstybės konstitucinio tęstinumo, aiškiai pasakyta, kad atkūrus Lietuvos nepriklausomybę iki teisėto pakeitimo veiks paskutinė – 1938 m. Konstitucija.<sup>3</sup>

<sup>1</sup> Mūsų Tautinės pareigos. *Draugas*, 1940, liepos 5; SKIRIUS, Juozas; RAČKAUSKAS, Jonas. *Amerikos lietuvių tarybos kūrimosi 1939–1941 metais atspindžiai dokumentuose ir spaudoje*. Chicago, 1998, p. 85.

<sup>2</sup> Tarybos pareiškimas Lietuvos reikalais. *Draugas*, 1941, gegužės 17; SKIRIUS, Juozas; RAČKAUSKAS, Jonas. *Amerikos lietuvių tarybos kūrimosi 1939–1941 metais atspindžiai dokumentuose ir spaudoje*. Chicago, 1998, p. 177.

<sup>3</sup> Į Lietuvių tautą. Laisvės kovotojas, 1944 vasario 16 d., Nr. 21 (kopija). LCVA, f. 648, ap. 2, b. 308, l. 44.

Kartu VLIK'as patikino, kad yra užsibrėžęs tiek bendradarbiauti su Amerikoje esančia senąja išėivija, tiek pasisako už glaudžius ryšius su Lietuvos diplomatine tarnyba (LDT). Pastaroji reišėė oficialią valstybės atstovybę. Tai buvo skelbiama ta pačia data pažymėtame kreipimesi į Lietuvos pasiuntinius ir konsulus. Šiame dokumente pasakyta, kad VLIK'as pasirengęs palaikyti su LDT nuolatinius ryšius, bet teigė, kad įsipareigojęs „duoti tam tikslui reikalingų nurodymų“, o tai jau liudijo tvirtą poziciją, kad jis esąs „kaipo vienintelė politinė vadovybė Lietuvoje“ ir kad jo nurodymai „yra autoritetingi ir vykdytini“.<sup>4</sup> Nors VLIK'as ir garantavo, jog nesiruošiama siaurinti LDT veiklos bei iniciatyvos, vienareikšmiškai buvo galima tvirtinti, jog naujoji organizacija aiškiai reišėė savo nusistatymą vadovauti politikiam lietuvių tautos gyvenimui, kelti jos viltis, brėžti gaires ateičiai. Visa tai bylojo apie pretendavimą tapti Seimo funkcijas egzilyje atliekančia institucija. VLIK'ui rūpėjo ir artima perspektyva, kurioje numatė antrosios Lietuvos sovietų okupacijos – reokupacijos grėsmę. Apie tai paskelbė dar du pareiškimus, kur įžvalgiai pateikė netrukus nutiksiančių įvykių vertinimą.

Būtent 1944 m. liepos 5 d. dokumente patvirtinamas nekintamas lietuvių tautos tikslas – Lietuvos valstybės su nepriklausomybės žyma atstatymas. Ten pat įvardijama, kad Raudonoji armija, artėjanti prie Lietuvos sienų, yra „kaipo okupacinė armija“, ir pabrėžiama, jog jai privalu „laikytis visų tarptautinių okupacinės armijos svetimame krašte prievolių“.<sup>5</sup> Šiame pareiškime atskleidžiami siektini tautos artimiausi tikslai ir konstatuojama, kad „Lietuva yra lygiateisis tarptautinės tautų bendruomenės narys“, ką patvirtina Vakarų demokratinių valstybių nuostatos dėl 1940 m. susiklosčiusios Lietuvos padėties. Kartu išreikšta viltis, kad vis tik bus įgyvendinami Atlanto chartijos principai, kurių svarbiausias numatė „suverenumo ir valstybės nepriklausomybės atstatymą tų kraštų, kurie prieš savo pačių valią jų yra nustoję“. Tame pačiame pareiškime VLIK'as išsakė požiūrį į sugrįžtančią vadinamąją „Lietuvos tarybinę vyriausybę“, atstovaujančią toli gražu ne visai Lietuvai, bet tiktai „Lietuvos komunistų bolševikų partiją, kuri palaikė Raudonosios armijos ir G.P.U. (Valstybinė politinė valdyba – J. B.) viešpatavimą Lietuvoje ir kuri pagal oficialius davinius turėjo tiktai apie 2500 narių“. Todėl šitos marionetinės vyriausybės aktai turi neįpareigoti lietuvių tautos, o jos tikrieji atstovai bus užsienyje ir jais laikomi LDT bei VLIK'o įgaliotiniai.<sup>6</sup> Taigi, įvardijami galimi Lietuvos kaip nepriklausomos valstybės reprezentantai egzilyje.

Dar viename 1944 m. gruodžio 11 d. paskelbtame VLIK'o dokumente buvo pareikšta svarbi mūsų valstybės nuostata, kad „Lietuvoje neatsirado nė vienos politinės grupės, kuri sutiktų bendradarbiauti su vokiečių okupaciniais organais“. Kartu primenama, kad VLIK'as sudarytas iš politinių grupių ir rezistencijos organizacijų, kurias vienija „troškimas atstatyti savo valstybės demokratinius pagrindais tvarkysimos, suverenumo vykdymą“, pabrėžiama, jog šiame junginyje įkūnytos praktiškai

<sup>4</sup> Ponams Lietuvos pasiuntiniams ir konsulams, 1944 m. vasario 16 d. LCVA, f. 648, ap. 2, b. 308, l. 1.

<sup>5</sup> Pareiškinas Vyriausiojo Lietuvai išlaisvinti komiteto. Vilnius–Kaunas, 1944 m. liepos 5 d. LCVA, f. 648, ap. 2, b. 308, l. 49.

<sup>6</sup> Ibid., l. 49 a. p.

visos Lietuvos politinės srovės, išskyrus komunistus, kurie, priešingai kitiems, stengėsi įtvirtinti sovietinę okupaciją.<sup>7</sup> Be to, VLIK'as numatė artėjančius komunistų režimo prievartos aktus ir teigė, kad sovietų okupacinė valdžia ruošiasi „masiniam terorui Lietuvoje ir masiniams Lietuvos gyventojų išvežimams į tolimąsias Sovietų Sąjungos sritis“. Perspėjus apie tai Vakarų demokratinius kraštus buvo tikimasi paramos, raginant užkirsti tam kelią ir gelbėti tautą nuo faktiško sunaikinimo. Taigi, VLIK'as, liudydamas lietuvių tautos atstovavimą egzilyje ir remdamasis Atlanto chartija, kuriai pritarė ir SSRS, pareikalavo šio tarptautinio dokumento principus taikyti Lietuvai ir grąžinti „iš jos jėga atimtas suverenines teises ir savivaldą“.<sup>8</sup> Dar vienu reikšmingu dokumentu aiškinant lietuvių tautos padėtį laikytinas VLIK'o memorandumas, kuris priimtas 1945 m. balandžio 18 d. ir adresuotas Vyriausiajam Vakarų sąjungininkų vadui generolui Dwightui D. Eisenhoweriui.<sup>9</sup> Juo VLIK'as prisistatė kaip „Vyriausioji lietuvių tautos politinė vadovybė ir vienintelis bei teisėtas jos politinės valios reiškęjas“ ir pabrėžė, kad lietuviai „savo likimą siejo su Vakarų Demokratijų laimėjimu“. Vadinas, šiame VLIK'o dokumente išdėstyta aiški lietuvių tautos nuostata ir patvirtintos jos siekių gairės. VLIK'as, tvirtai pasisakydamas už nepriklausomos Lietuvos valstybės atstatymą, rėmėsi tiek JAV prezidento Franklino D. Roosevelto 1940 m. spalio 15 d. patikinimu, tiek ir teikė nuorodas į Atlanto chartiją bei Jaltos konferencijos susitarimus. Ten pat memorandumė pasakytą: „Kol bus galima pravesti pirmuosius laisvus rinkimus į Lietuvos seimą, bus sudaryta Laikinoji tautinio vieningumo vyriausybė.“<sup>10</sup> Numatant atkurtos demokratinius pagrindais Lietuvos užsienio politiką, buvo pabrėžta, jog bus gerbiami tarptautiniai pasižadėjimai, priiimti iki 1940 m. birželio 15 d., o visa jos kryptis „gravituotą“ link Šiaurės Europos šalių bloko. Be to, patikinta, kad atkurtoji Lietuva „negailės pastangų plėsti ir ugdyti draugiškus santykius su rusų tauta“<sup>11</sup>. VLIK'as, apibūdinęs tuometinę Lietuvos būklę ir perspektyvas, išreiškė susirūpinimą dėl lietuvių karo pabėgėlių – politinių tremtinių, todėl visų pirma siekė, kad jie nebūtų traktuojami kaip SSRS piliečiai. Vadinas, memorandumas tarptautinėje plotmėje paskleidė žinią apie VLIK'ą kaip laisvą lietuvių tautos atstovybę, kartu pristatydamas savo veiklos tikslus ir įvardydamas atstovaujamos tautos aspiracijas. Kita vertus, dokumente įrašyta frazė, jog „VLIK'ui subordinavosi ir Lietuvos pasiuntiniai visose valstybėse“ kėlė tam tikrą lietuvių atstovavimo egzilyje dvivaldystės įspūdį ir įklampino VLIK'ą į nesutarimų su LDT liūną ištisam dešimtmečiui. Tačiau kaip bebūtų traktuojama ši padėtis, netrukus, 1945 m. gegužės 31 d., prancūzų laikraštyje „Le Monde“ paskelbtas Vakarų sąjungininkų atstovo atsakomasis pareiškimas, kuriame tvirtinama, jog „lietuviai, latviai ir estai nėra laikomi Sovietų

<sup>7</sup> VLIK Informacijos biuro pranešimas. Vilnius–Kaunas, 1944 m. gruodžio 11 d. LCVA, f. 648, ap. 2, b. 308, l. 34.

<sup>8</sup> Ibid., l. 34 a. p.

<sup>9</sup> VLIK'o memorandumas. Würzburg, 1945 m. balandžio 18 d. LCVA, f. 648, ap. 2, b. 308, l. 87-103.

<sup>10</sup> Ibid., p. 98.

<sup>11</sup> Ibid., p. 99.

Sąjungos piliečiais ir kad jiems netaikoma prievartinė deportacija“. Be to, ten pat patvirtinta Sąjungininkų svarbi nuostata, kad sovietai privalėtų išvesti savo „karines pajėgas ir administracinį personalą“ iš Lietuvos.<sup>12</sup>

VLIK'ui prisiėmus Lietuvos laisvinimo misiją, jo viduje tarp katalikiškojo ir laicistinio blokų išplieskė diskusijos, kurios vertė peržiūrėti 1944 m. vasario 16 d. deklaraciją. Tų diskusijų išraiška – paskelbtas 1945 m. liepos 3 d. Viurcburgo (Würzburgo) protokolas. Taigi, dabar pastarajame dokumente, lyg ir tampančiame VLIK'o programos pataisa, fiksuojama būsimos Lietuvos parlamentinės-seiminės respublikos santvarka, paremta demokratiniais pagrindais. Pabrėžiama, kad kol bus išrinktas Seimas, atkurtoji Lietuvos valstybė turėtų vadovautis Laikinąja konstitucija, atitinkančia 1922 m. Konstituciją. Vadinasi, VLIK'ui derinant politinių grupių požiūrius į seiminę ir prezidentinę Lietuvą ir siekiant vienybės tarp jų, tenka atsisakyti 1938 m. Konstitucijos taikymo. Dera pastebėti, kad, liudijant Lietuvos valstybės tęstinumą, pastarąja Konstitucija ir toliau rėmėsi LDT. Kartu VLIK'as įsipareigojo kontroliuoti laikinosios vyriausybės darbą. Tai reiškia, kad organizacija toliau išlaiko savo nuostatas prisiimdama valstybės suverenumo vykdytojo vaidmenį. Toliau VLIK'as, kurdamas Lietuvos laisvinimo darbų gaires, atskleidė tam tikrus atkurto Lietuvos vizijos kontūrus. Juose regimi ne tik valstybės santvarkos pagrindai, bet ir bandoma nusakyti jos tarptautinę padėtį. Štai 1945 m. gegužės 30 d. rašte, išsiuntinėtame LDT atstovams, pakartota, kad nepriklausoma Lietuva turėtų „gravituoti“ į aplink Baltijos jūrą išsidėsčiusių valstybių bloką, vadinamą Šiaurės Europos bloku.<sup>13</sup>

Nors VLIK'o pirmininkas Mykolas Krupavičius aiškiai buvo pabrėžęs, kad atkurto Lietuvos Konstituciją „parinks ir nustatys išlaisvintos Lietuvos veiksniai, o ne mes šičia tremtyje“<sup>14</sup>, ir turėjo priedermę išsakyti, jo žodžiais tariant, lietuvių politinių tremtinių poziciją. Kita vertus, taip buvo žengtas žingsnis, kuris turėjo ne tik labiau išlyginti lietuvių politinių grupių nesutarimus dėl minėtų požiūrių į seiminę ir prezidentinę Lietuvą, bet ir išreikšti jų mintis apie būsimos atkurto valstybės politinius kontūrus. Šitaip buvo prieita prie naujos Lietuvos Konstitucijos projekto kūrimo, kurio ėmėsi Lietuvos valstybininkas, teisininkas Vincas Mašalaitis, prisidėjęs prie VLIK'o veiklos. Jis, tapęs jau politiniu tremtiniu ir gyvendamas DP stovykloje, 1948 m. parengė naujosios Lietuvos Konstitucijos projektą. Iš pastarojo dokumento iškyla Lietuva – demokratinė respublika, kurios suverenumas priklauso tautai. „Ji vienintelė turi teisę apspręsti Lietuvos valstybės formą ir rinkimų keliu nurodyti žmones, gaudančius jos mandatą suverenumui atstovauti ir įgyvendinti.“ Konkrečius suverenumo reiškėjus – valstybinę valdžią sudaro Prezidentas, Seimas, Ministrų kabinetas ir teismai. „Visos trys valdžios galios turėtų betarpiai kilti iš tautos, kad juo mažiau viena būtų palenkta bet kuriai kitai. Valdžios galių nepriklausomumas viena nuo kitos ir jų

<sup>12</sup> *Lietuva ir VLIK'as*. Red. A. V. Rinkūnas, Chicago, 1984, p. 128.

<sup>13</sup> VLIK'o raštas Nr. 95, 1945 m. gegužės 30 d. LCVA, f. 648, ap. 2, b. 308, l. 187.

<sup>14</sup> LIEKIS, Algimantas. *Nenugąlėtoji Lietuva. Lietuvių tremtinių vadovybės Vakarų Europoje (1944–1955)*. T. 6, Vilnius, 2002, p. 448, 449.

tiesioginis kilimas iš tautos yra valstybės klestėjimo ir stiprumo laidas.“ Konstitucijos projekte Lietuvos piliečiams užtikrinamos visos demokratinės laisvės. Lietuvos piliečių galėjo būti įgyjama gimimu, jungtuvėmis ir kitokiu šeimos ryšiu. Be to, piliečių „gali būti priimtas“ lietuvis, apsigyvenęs Lietuvoje, nelietuvis, gyvenęs Lietuvoje bent dešimt metų ir asmuo, nusipelnęs valstybei, o pilietybės turėtų būti nustojama, kai „pilietis priima svetimos valstybės pilietybę ar nusikalsta valstybės išdavimu“. Numatyta, kad Prezidentas renkamas slaptu tautos balsavimu septynerių metų laikotarpiui ir tik vieną kartą, o Seimas renkamas penkerių metų laikotarpiui, jo nariu gali būti renkamas kiekvienas pilietis, sulaukęs trisdešimties metų. Pastebėtina, kad pastarasis Konstitucijos variantas glaudžiai susijęs su 1938 m. Konstitucija ir neatsitiktinai, nes V. Mašalaitis buvo kūręs ir pastarosios projektą.<sup>15</sup>

## Netikėti žvilgsniai į galimą Lietuvos valstybės statusą

Praeito amžiaus šeštajame dešimtmetyje svarstymuose dėl Lietuvos ateities plėtėsi ir pats išeivijos politinių organizacijų ratas. Tai iliustruoja ir plačiau atstovaujamas Lietuvos laisvinimo veiksmų susitikimas, įvykęs 1952 m. Niujorke. Jame, be VLIK'o, ALT, dalyvavo jau ir Lietuvos laisvės komiteto (LLK) pirmtakas – Patariamoji lietuvių grupė (PLG). Pastebėtina, kad šis renginys ne tik paklojo pagrindus būsimoms Lietuvių laisvinimo konferencijoms Vakaruose, bet ir išsiskyrė jose svarstomų klausimų – bendrųjų ir specialiųjų – turiniu. Pirmieji jų apėmė tarptautinės padėties aptarimą, kėlė sovietų priklausomybėje esančios Europos dalies išsilaisvinimo problemą ir modelio galimą Lietuvos vietą, tapus laisviems Vidurio ir Rytų Europos kraštams. Antrieji turėjo lokalinį pobūdį ir lietė Lietuvos sienų ir santykių su kaimynais problemą. Visų pirma buvo keliamas rytinių sienų ribos klausimas, kurio sutarimas turi būti sprendžiamas palaikant tiesioginius ryšius su baltarusių (gudų) egzilais. Dar vienas aktualus, susijęs su Rytais buvo Vilniaus klausimas, ir jis turėjo atsirasti derybų su lenkais centre. Kaip manyta, sprendžiant vakarinių sienų problemą privalu buvo stebėti tarptautinę erdvę ir reaguoti, aiškinantis, „kurios mums teritorijos Vakaruose bus peržiūrimos“. Pastarajame Niujorko susitikime pažvelgta į Lietuvą ir globaliu žvilgsniu. Aptariant trijų Baltijos tautų – estų, latvių ir lietuvių tarpusavio santykių perspektyvą, akcentuota visų jų kaip vieningo regiono siekių konsolidavimosi svarba. Be to, pripažįstant prasidėjusį Europos integravimosi procesą, apibrėžta Lietuvos kaip šalies, esančios Vidurio–Rytų Europos dalyje, jungimosi į Jungtinę Europą būtinybė.<sup>16</sup>

Kita Lietuvos laisvinimo veiksmų konferencija buvo sušaukta Vengrijos revoliucijos įvykių akivaizdoje. Ji vyko 1956 m. vėl Niujorke ir buvo tikslinamos lietuvių veiksmų politinės veiklos gairės. Kaip ir anksčiau, susirinko tie patys trys dalyviai – ALT,

<sup>15</sup> EIDINTAS, Alfonsas. *Gyvenimas Lietuvai. Vincas Mašalaitis ir jo darbai*. Vilnius, 2015, p. 417–435.

<sup>16</sup> VLIK'o, ALT, PLG 1952 m. balandžio 5 d. pasitarimas. LCVA, f. 648, ap. 2, b. 320, l. 50, 60–63.

VLIK'as, LLK, kurie parėmė vengrų „herojiškas pastangas išsilaisvinti“, pripažindami, kad „Vengrijos išsilaisvinimas turės teigiamos įtakos ir kitų sovietų pavergtųjų, jų tarpe ir Lietuvos, išlaisvinimui“.<sup>17</sup> Tuomet susitikime pareikšta idėja plėsti lobistinę veiklą, kuri apimtų didžiųjų Vakarų valstybių – JAV, Didžiosios Britanijos, Prancūzijos įtaką, siekiant laisvinimo politikos palaikymo. Pastarųjų įvykių fone išėivijoje visai atvirai formavosi nuomonė, kad Vakarų valstybės su SSRS jau aptarusios Vidurio ir Rytų Europos ateitį, nes ryškėjo vaizdas, kad minėta senojo žemyno dalis „turėtų palikti sovietinės orbitos įtakos sferoje, tik turėti daugiau laisvės ir savistovumo tvarkant savo vidaus reikalus, ypač ekonominius ir kultūrinius“.<sup>18</sup> Tokiu būdu kilusi „tautinio komunizmo su žmogiška kauke“ koncepcija ėmė įsitvirtinti Europos žemyne. Tik dabar dar neaiškesnis tampa Baltijos šalių likimas ir dėl to išėivijos veiksniams tampa esmingai svarbu nepalikti šio reikalo visos Vakarų laisvinimo politikos nuošalyje, toliau vystyti politinę veiklą, skelbiant Lietuvos valstybės atkūrimo idėją.

Nepaisant kliuvinių, diktuojamų naujų tarptautinių aplinkybių, VLIK'as tęsė kryptingą veiklą ir, plėsdamas geografinę prasmę savo įtaką, Lietuvos bylos reikalus kėlė ne tik Vakarų šalyse. 1957 m. rudenį tuometinis pirmininkas dr. Antanas Trimakas lankėsi Pietų Amerikoje (Brazilijoje, Urugvajuje, Argentinoje, Kolumbijoje), kur susitiko su ten gyvenančiais tautiečiais ir oficialiais valdžios atstovais. Susitikimų metu buvo išdėstytos Lietuvos laisvinimo veiklos gairės, pabrėžiant bendradarbiavimo su Rytų Europos tautų egzilais svarbą. Svarstant Lietuvos nepriklausomybės atgavimo kelią, buvo atkartotos ankstesnio VLIK'o pirmininko Jono Matulionio mintys apie Tėvynės laisvinimą. Tam turėtų būti atitraukta iš krašto sovietų kariuomenė ir milicija, surengti Lietuvos gyventojams laisvi rinkimai, kuriuose būtų išrinkta vyriausybė. Ten pat A. Trimakas, reikšdamas VLIK'o požiūrį į galimą Lietuvos „sovietų satelito statusą, panašų į Lenkijos“, laikėsi nuomonės, jog visados sieks nepriklausomybės, tačiau „neatsisakys šia prasme paremti ir tokias Lietuvos gyventojų pastangas, nes jos kraštui suteiktų laisvesnes politines ir ekonomines gyvenimo sąlygas“<sup>19</sup>.

Tuo tarpu šeštajame dešimtmetyje ALT, toliau reikšdama senosios lietuvių išėivijos požiūrius, Lietuvos laisvinimo sąjūdyje laikėsi tradiciškai nuosaikesnės pozicijos. Organizacija, plėtojusi savo veiklą išimtinai JAV, 1959 m. priimtoje savo programoje akcentavo: „Mes kovojame ne tik už tautinę nepriklausomybę, bet ir už demokratinę santvarką.“<sup>20</sup> ALT, pabrėždama aišką demokratinės Lietuvos valstybės viziją, manė, kad labai svarbu ir toliau išlaikyti laisvinimo pagrindą – būtent, kad JAV nekeistų politikos sovietų okupuotos Lietuvos atžvilgiu.

Panašius Lietuvos valstybės statuso kontūrus galima aptikti ir jau septintojo dešimtmečio svarstymuose. Vienas jų reikšmingiausių – įvykęs 1966 m. simpoziumas,

<sup>17</sup> LLK. Pro Memoria. 1956 m. lapkričio 20 d. LCVA, f. 648, ap. 2, b. 323, l. 113.

<sup>18</sup> Ibid.

<sup>19</sup> VLIK'o pirmininko apsilankymas Montevideo. 1957 m. rugsėjo 28 d. LCVA, f. 648, ap. 2, b. 37, l. 87; A. Trimako vizitas Argentinoje. 1957 m. spalio 7 d. LCVA, f. 648, ap. 2, b. 37, l. 145.

<sup>20</sup> GRIGAITIS, Pijus. Ar Lietuva parduota? *Lietuvių dienos*, 1959, Nr. 4, p. 13.



įvertinęs Lietuvos laisvinimo veiklos padėtį ir numatęs galimus valstybės kūrimo kelius. Šis renginys buvo skirtas lietuvių egzilyje paskelbtiems Lietuvių jaunimo metams. Todėl, be organizatorių – LLK ir VLIK, jame dalyvavo išeivijos jaunimo atstovai. Tarp pagrindinių diskusijose svarstytų klausimų – Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo, Žmogaus teisių atstatymo, tarptautinės Lietuvos padėties, išeivijos uždavinių, palaikant Lietuvos laisvės bylą, Lietuvos politinio, ūkinio gyvenimo neigiamų apraiškų – buvo aptartas galimas atkurto valstybės statusas. Svarstant ateities Lietuvos santvarką, neatmesta galimybė tapti jai „sovietų satelitine valstybe“. Pastaruoju klausimu pasisakydamas VLIK'o pirmininkas Vaclovas Sidzikauskas pabrėžė, kad išeivija turi siekti maksimumo programos – visiškos nepriklausomybės atkūrimo, bet ir paliekama galimybė tautiečiams Lietuvoje siekti dalinių tikslų (pvz., „pasiekti tai, ką turi Lenkija“).<sup>21</sup> Simpoziume buvo iškeltos Lietuvos laisvinimo veiklos gairės, kurios nusakytos tezėmis. Pirma, du rūpesčiai, skirti tautai ir asmeniui, – „išlikti gyviems“. Antra, santykiškai su tėvynainiais turi pasižymėti lankstumu, įvairove, diferencijuojamumu. Trečia, naujas kovos baras – „kova dėl tautos gyvybės“.<sup>22</sup>

Aštuntajame dešimtmetyje, kai buvo pasirašytas Europos saugumo ir bendradarbiavimo konferencijos (ESBK) baigiamasis aktas, Lietuvos laisvinimo sąjūdyje Vakaruose vis tvirčiau savo veikla buvo juntama ketvirtoji organizacija – Pasaulio lietuvių bendruomenė (PLB), kuri ypač reiškė nuogaštavimą dėl Lietuvos, drauge ir kitų Baltijos šalių padėties Europoje įšviešpatavus Helsinkio aktui. Ta proga PLB paskelbtame dokumente griežtai pasakyta, kad ESBK baigiamuoju aktu „įteisinta Sovietų Sąjungos hegemonija Rytų Europoje“, todėl dabar būtina Lietuvos laisvinimo veiklos kryptį kreipti į senąjį žemyną ir ten remtis jos Vakarų dalyje gyvenančių lietuvių bendruomenių iniciatyvomis. Pasak PLB pirmininko Broniaus Nainio, jos privalėtų atitinkamai memorandumais kreiptis į savo gyvenamą valstybių vyriausybes ir priminti,

*kad lietuvių tauta dabartinės Sovietų Sąjungos sienas laiko neteisėtomis ir visomis jėgomis sieks jas pakeisti ta prasme, kad Lietuva, Latvija ir Estija taptų vėl nepriklausomomis valstybėmis, o Sovietų Sąjunga grįžtų į savo prieškarines sienas*<sup>23</sup>.

Taigi, PLB, pakartodama lietuvių siekių nekintamumą, žvelgė į Helsinkio susitarimus kaip į moralinio ir politinio pobūdžio išipareigojimus ir ta proga priminė pasauliui sovietų okupuotų Baltijos tautų siekį atkurti jų šalių nepriklausomybę.

Tais pačiais 1975-aisiais, Helsinkio akto pasirašymo metais, „ELTOS informacijose“ surengtoje diskusijoje apsvaistytos Lietuvos laisvinimo sąjūdžio problemos, kurios turėtų būti sprendžiamos artimiausiu metu. Kaip bylojo tarptautinė įvykių raida ir SSRS vidaus padėtis, prognozės artimiausioje ateityje Lietuvai išsivaduoti nėra palankios. Tad pažymėta, kad šiuo metu labai svarbu ir siektina lietuvių išeivijoje „laisvinimo darbo konsolidacijos ir tikslingesnio derinimo“, nes pripažinta, kad silpsta jų pajėgos.

<sup>21</sup> Lietuvos laisvės komiteto simpoziumas 1966 m. balandžio 16–17 d. LCVA, f. 648, ap. 2, b. 329, l. 172.

<sup>22</sup> Ibid., l. 173.

<sup>23</sup> NAINYS, Bronius. Helsinkio konferencijos reikalai. *Pasaulio lietuvis*, 1975, Nr. 16, p. 240–241.

Nurodyta, kad laisvinimo veiklos židinytū turėtų būti „ten, kur yra mūsų darbo talkos ir finansų pagrindiniai ištekliai“, būtent JAV ir Kanadoje. Taigi, pagrindinis laisvinimo veiklos dėmesys kreiptinas į Ameriką ir tik po to, esant palankiai padėčiai, į Europą, kuri „betarpiškai lems ar įtakos Lietuvos ateitį“. Kartu patvirtinta, kad Lietuvos laisvinimo darbe dalyvaujantis VLIK'as veikia tautos vardu, nes tai aiškiai lemia 1944 m. vasario 16 d. priimta deklaracija. Pastarasis dokumentas teigia Lietuvos valstybės tęstinumo aktualiją. Vadinasi, VLIK'as, įkūnydamas demokratinės Lietuvos tiek kairiųjų, tiek dešiniųjų politines ideologijas, ir toliau turi pateisinti laisvinimo veiklos lyderio vaidmenį.

Devintajame dešimtmetyje Vakarų šalyt, bendraudamos su sovietų bloku, savo politikoje gręžiasi nuo *détente* link *containment*. Tai buvo pastebėta 1981 m. Klivlende vykusiame VLIK'o metiniame seime. Tuo metu, kai Lenkijoje įsisiūbavo Solidarumo judėjimas, svarstant vėl paliestas galimas būsimos Lietuvos valstybės statusas, o tam pasitelktos politologo Rimvydo Šaulio mintys. Jis teigė, „kad kol Rusija bus komunistinė, Lietuva neatgaus nepriklausomybės“. Drauge pritariama ir Lietuvos su „satelitiniu statusu“, panašiu į Lenkijos ar Čekoslovakijos, šalininkams: „Tai, ką Tarybų Sąjunga užgrobė, to ji nebeatiduos“, nes tai, marksistinės-lenininės ideologijos požiūriu, būtų „istorijos rato pasukimas atgal“. Vadinasi, darytina išvada – „ne rusiškas imperializmas, bet rusiškas komunizmas yra mūsų pagrindinis priešas“. Kita vertus, pripažįstama, jog pastaroji problema vertintina reliatyviai, nes „abi apraiškos veda į tautų pavergimą“. Pasak R. Šaulio, gilinantis į istoriją, matyti, kad

*Leninas ir Stalinas priėmė vakarietišką filosofiją, marksizmą ir priderino prie Rusijos realybės. Tuo būdu nuo Stalino laikų nėra pagrindinio konflikto tarp sovietinės ideologijos ir rusiško nacionalizmo*<sup>24</sup>.

Taigi, buvo raginama kreipti žvilgsnį tiek į tarptautinę įvykių raidą pasaulyje, tiek į padėtį pačioje Sovietų Sąjungoje, tiek į jos priklausomybėje esančios Lietuvos žmonių valią.

## Pakartota idėja dėl Lietuvos vyriausybės egzilyje kūrimo

Nepavykus Vykdomosios tarybos, įkurtos VLIK'o penktojo ir šeštojo dešimtmečio sankirtoje, pagrindu įtvirtinti kaip Lietuvos vyriausybės egzilyje prototipą, aštuntajame dešimtmetyje pastaroji idėja vėl atsiranda tarp svarstymų. Tai įvyksta 1977 m. VLIK'o seime, susirinkusiame Floridoje. Tuomet disidentas, teisininkas dr. Aleksandras Štromas, remdamasis politologine patirtimi ir įžvalga, kalbėjo apie Lietuvos valstybės ateitį. Pranešėjas patvirtino, kad teisės požiūriu Lietuvos valstybingumas nėra nutrūkęs, tačiau kartu konstatavo, kad atkurti Lietuvos valstybę pagrindais, paremtais iki 1940 m. galiojusia Konstitucija, – „nerealistiškas uždavinys“. Tad būtina, kad LDT,

<sup>24</sup> D. Krivicko pranešimas VLIK'o seime. 1981 m. lapkričio 6 d. LCVA, f. 656, ap. 2, b. 685, l. 147.

sutarusi su VLIK'u, sudarytų „Lietuvos valstybės suverenumą įkūnijantį autoritetinę, teisinį, nepriekaištingą ir visų lietuvių pripažįstamą organą“. Buvo pasiūlyta steigti Lietuvos nepriklausomybės programos komisiją, kuri spręstų teritorijos, santykių su kaimyninėmis ir kitomis tautomis, taip pat pilietybės, pagrindinių piliečių teisių, santvarkos pagrindų, bendradarbiavimo su okupantu vertinimo klausimus. Anot pranešėjo, šio darbo „reikia imtis dabar, nes Sovietų Sąjunga yra priartėjusi mirties tašką“<sup>25</sup>. Kartu A. Štomas pasiūlė, „kad VLIK'as – toks, koks yra, ar gal bendrai visų sutarta prasme reformuotas“ – būtų įteisintas kaip „Lietuvos seimo (parlamento) modulis“<sup>26</sup>. Beje, ir ši mintis nebuvo nauja – dar penktajame dešimtmetyje ją plėtojo tuometinis VLIK'o pirmininkas prelatas M. Krupavičius. Nors A. Štomo pranešimas nesulaukė visuotinio palaikymo, jo idėjos atsispindėjo šio VLIK'o seimo nutarimuose. Juose buvo užfiksuota, kad bendradarbiaujant su LDT būtina „išsiaiškinti, susitarti ir imtis atitinkamų veiksmų Lietuvos valstybiniam tęstinumui sutvirtinti ir siekti jo pilnates atkūrimo“<sup>27</sup>, o tai reiškė, kad VLIK'as pasilieka teisę toliau plėtoti Lietuvos valstybingumo idėją. Nesulaukė seimo pritarimo ir kiti siūlymai. Pavyzdžiui, VLIK'as dabar atsargiai įvertino JAV, kitų Vakarų valstybių politiką. Turint omenyje, kad „pavergtųjų tautų vienintelė viltis yra JV [JAV – J. B.] užsienio politikos krypties pakeitime“, pasiūlyta priimti aiškiai suformuluotą rezoliuciją. Taip po diskusijų baigiamajame dokumente atsirado tokia formuluotė:

*Komunistinei diktatūrai Sovietų Sąjungoje ir tuo pačiu sovietų okupacijai Lietuvoje išsilaikyti padeda Vakarų vyriausybės. Sovietams suteikiama finansinė, technologinė ir politinė parama. Todėl laisvųjų kraštų piliečiai lietuviai skatinami naudoti savo gyvenamųjų kraštų žinių tarnybą ir politinį procesą tos paramos sustabdymui įtakoti.*<sup>28</sup>

Kita A. Štomo mintis vedė prie „Kybartų aktų“ klausimo atgaivinimo, dėl ko kilo diskusijų tarp lietuvių diplomatų ir lietuvių išeivijos sluoksnių. Pagal A. Štomą, dabar yra „tarptautinė atmosfera ir atmosfera lietuvių politinėje visuomenėje labai palanki“ LDT ir VLIK'o susitikimui surengti. Jo metu turėtų būti sutarta dėl vyriausybės išeivijoje „kaip Lietuvos suverenumą atstovaujančio organo sudarymo, nes reikalinga, kad šis paskutinysis Lietuvos valstybingumo pilnates ir tęstinumo atstatymo šansas neliktų neišnaudotas“. Lietuvos vyriausybės užsienyje sudarymo faktas, A. Štomo nuomone, padėtų atkurti politinę Lietuvą. Tolesnis žingsnis – tokios vyriausybės pripažinimas tarptautiniu mastu – būtų svarbus dėl dviejų priežasčių. Pirma, ši vyriausybė „negalės nebūti pripažinta tokia visų už nepriklausomybės atkūrimą nusistačiusių lietuvių krašte ir svetur“. Antra, kritiškai laisvinimo veiklą vertinanti liberalioji „Santara–Šviesa“

<sup>25</sup> Darbingas VLIK'o seimas saulėje Floridoje. *Keleivis*, 1977, gruodžio 13.

<sup>26</sup> ŠTOMAS, Aleksandras. *Laisvės horizontai*. Vilnius, 2001, p. 349.

<sup>27</sup> VLIK'o seimo nutarimai. *ELTOS informacijos*, 1977, Nr. 51, p. 210.

<sup>28</sup> BRAŽĖNAS, Vilius. Apie revoliucijas, kultūrą ir stebuklus – VLIK'o seime. *Dirva*, 1978, sausio 12.

„negalėtų nenusilenkti tokiai vyriausybei“<sup>29</sup>. Tačiau, LDT šefo Stasio Lozoraičio nuomone, „šis dalykas [...] dabar sukeltų eilę papių problemų, paliečiančių pirmoje eilėje mūsų diplomatinę tarnybą ir šiokią tokią ramybę“<sup>30</sup>. Kita vertus, šis „projektas yra trisdešimčia metų pavėluotas arba dar per ankstyvas“<sup>31</sup>: pavėluotas, nes „Kybartų aktų“ ginčai baigti, o ankstyvas, nes Sovietų Sąjungoje nematyti esminių pokyčių. S. Lozoraičiui antrino ir diplomatas Albertas Gerutis. Jis sakė: „Vyriausybės sudarymas būtų praeityje (penktajame dešimtmetyje) turėjęs tam tikros reikšmės kraštui kaip vilties (ar net iliuzijos) šaltinis, o gal ir išeivijai sucementuoti ir sudinamitinti.“ Tačiau dabar, praėjus daugiau nei trisdešimt penkeriems metams nuo „Kybartų aktų“, kurti Lietuvos vyriausybę nerealu, nes ji nebūtų pripažinta nė vienos svetimos vyriausybės<sup>32</sup>.

Atsižvelgiant į A. Štromo kaip sovietologo įžvalgą dėl galimo SSRS žlugimo, VLIK'as, kreipdamasis į lietuvių tautą nepriklausomybės 60-mečio išvakarėse, išreiškė tvirtą nuomonę: „Lietuvos išlaisvinimas nėra svajonė, imperijos nėra amžinos. Sovietinis, rusiškas kolosas pamažu, bet nepakeičiamai artėja prie subyrėjimo. Laisvojo pasaulio lietuvių uždavinys prisidėti prie šio proceso pagreitinimo ir sustiprinimo Lietuvos išlaisvinimo pastangų.“<sup>33</sup> Toliau siekdamas galutinio išeivijos sutarimo, kaip sutvirtinti Lietuvos valstybės tęstinumą ir „jo pilnaties atkūrimą“, VLIK'as derino pozicijas su LDT per jos šefą S. Lozoraitį. Šiuo klausimu buvo nuolat tariamasi. 1978 m. Romoje vykusiame susitikime abi šalys sutarė, „kad valstybingumo tęstinumui užsienyje turi būti skiriamas didesnis dėmesys, tačiau tęstinumo padėties atkūrimas nėra aktualus“<sup>34</sup>. Vadinasi, buvo užsibrėžta stipriau teigti Lietuvos valstybinį tęstinumą, tautos siekį susigrąžinti nepriklausomybę, tapo svarbu sutvirtinti LDT ir suaktyvinti VLIK'o kaip Lietuvos politinės valios reiškęjo laisvinimo veiklą.

## Lietuvos vidinė santvarka priklausys nuo pačių jos piliečių

Apsaugant Vilniaus ir jo krašto priklausomybę, 1978 m. lietuvių išeivija, vienijama PLB, savo penktajame seime svarstė Vilniaus arkivyskupijos pavaldumo Lietuvos bažnytinei provincijai problemą. Tuomet sutarta šio klausimo sprendimo ieškoti aukštuose Katalikų bažnyčios dvasininkų sluoksniuose. Tai buvo reikšmingas žingsnis, lemiantis Lietuvos teritorinio vientisumo įtvirtinimą ateityje, bet lietuvių bendruomenei ne mažiau rūpėjo ir pats valstybės santvarkos kūrimas. Dera pripažinti, kad naujoviškumo žyme tapo paženklintos politologo Tomo Remeikio pastabos dėl PLB politinio darbo uždavinių svarstant esamą ir būsimą Lietuvos padėtį. Prisiminus 1974 m.

<sup>29</sup> ŠTROMAS, Aleksandras. *Laisvės horizontai*. Vilnius, 2001, p. 365.

<sup>30</sup> S. Lozoraičio 1978 m. sausio 16 d. konfidencialus raštas A. Simučiu. LCVA, f. 658, ap. 1, b. 55, l. 14.

<sup>31</sup> S. Lozoraičio 1978 m. kovo 18 d. Pro memoria. LCVA, f. 648, ap. 2, b. 223, l. 120–121.

<sup>32</sup> A. Geručio 1978 m. vasario 5 d. Pro memoria. LCVA, f. 658, ap. 1, b. 55, l. 23.

<sup>33</sup> Mielii lietuviai! (VLIK'o kreipimasis). *ELTOS informacijos*, 1978, Nr. 6, p. 21.

<sup>34</sup> 1978 m. gruodžio 9 d. VLIK'o Valdybos pranešimas seimui. LCVA, f. 658, ap. 1, b. 55, l. 206.

Vait Pleinse (White Plains – Niujorko priemiestis) vykusią laisvinimo darbo konferenciją, pasiūlyta „toliau naikinti sienas tarp tautos dalių, t. y. tarp išeivijos ir tautos kamienų“, bei remtis „objektyvia krašto padėties analize ir pageidavimais“. Neatsitiktinai iškelta ir kultūrinės veiklos svarba: „Objektyvios istorijos parašymas, gilus kultūrinio gyvenimo Lietuvoje vertinimas, tikrų kūrybinių talentų skatinimas“, pripažįstant, kad tai „nepaprastai politiniai svarbūs darbai“<sup>35</sup>. Todėl po Vakarų pasklidę ir dabar susirinkę į penktąją PLB seimą lietuviai „Žodyje lietuviams Tėvynėj ir svetur“ konstatavo – „dviejų galybių, komunistinio ir laisvojo pasaulio, politiniame žaidime ryškėja stambaus masto idėjinė krizė“. Viena vertus, „komunistinis partneris savo idėjinį skurdą ir pralaimėjimą dangsto besaikiu ginklu ir smurtu prieš kovotojus už žmogaus teises“, kita vertus, „laisvajame pasaulyje vis dar reiškiasi spekuliacijos žmogaus teisėmis, ieškant lengvų sprendimų, stokojant valios garantuoti visiems žmonėms laisvę ir ginti skriaudžiamųjų teises“. Ryškėjant tokiomis aplinkybėmis užsienio lietuviai neatsitiktinai stoji „už dvasinių vertybių pirmumą prieš medžiagines, už pilnutinės žmoniškosios asmenybės laisvą reiškimąsi ir smerkia prievartinį žmogaus teisių slopinimą“.<sup>36</sup> PLB, žvelgdama į ateityje atsikursiančios valstybės idėją ir užsiminusi apie būsimos Lietuvos valstybinę santvarką, siūlė šio klausimo sprendimą palikti pačiai lietuvių tautai, gyvenančiai sovietų okupuotame krašte. Lietuvai išsilaisvinus, „bus laiko išsiaiškinti vidaus santvarkos klausimus, o jei bus padaryta klaidų, bus laiko jas ištaisyti, nes pati lietuvių tauta bus šeiminingė savo krašte ir galės ten sau tvarkytis kaip tinkama“. Numatydamą Lietuvos laisvinimo užduotis, PLB išskyrė du aspektus: pirmas, būtinybę turėti planą, „jei Sovietų Sąjungoj staiga prasidėtų dideli pakeitimai ar ten kultų suirutė“, ir antras, sudaryti „laisvos Lietuvos santvarkos programą“.<sup>37</sup> Taigi, numatomas ateičiai veiksmų planas turėtų padėti išsivaduojančiai Lietuvai formuoti savą politinį, ekonominį ir finansinį gyvenimą, išsaugoti savo teritorinį vientisumą.

Praslinkus metams, 1979-aisiais, jaunoji išeivijos karta, susirinkusi į Pasaulio lietuvių jaunimo sąjungos (PLJS) ketvirtąjį kongresą, patvirtindama bendrą poziciją su PLB, taip pat patvirtino, kad laisva ir nepriklausoma valstybe tapusios Lietuvos vidinė santvarka priklausys nuo jos piliečių. Kongreso nutarimuose buvo nurodyta, kad „Lietuvai išsilaisvinus, jos gyventojai remsis demokratiniiais pagrindais, tai yra laisvo apsisprendimo teise, gerbs pagrindines žmogaus teises, skirs valstybinius ir bažnytinius reikalus“. Aptariant išsilaisvinusios Lietuvos sienų klausimą, pažymėta, kad „diplomatiniiais keliais būtų dedamos pastangos prijungti [...] tas sritis, kurių gyventojai bus išlaikę lietuvių kalbą, kultūrą ir tautinį sąmoningumą“<sup>38</sup>.

<sup>35</sup> REMEIKIS, Tomas. Padėtis Lietuvoje ir išeivijos politinio darbo uždaviniai. *Pasaulio lietuvis*, 1978, Nr. 43–44, p. 1266–1267.

<sup>36</sup> V-jo PLB seimo nutarimai. *Pasaulio lietuvis*, 1978, Nr. 43–44, p. 1273.

<sup>37</sup> GURECKAS, Algimantas. Išeivijos uždaviniai Lietuvos išlaisvinimo kovoje. *Pasaulio lietuvis*, 1978, Nr. 43–44, p. 1263.

<sup>38</sup> Pasaulio lietuvių jaunimo ketvirtojo kongreso nutarimai. *Pasaulio lietuvis*, 1979, Nr. 8–9, p. 34.

Vis labiau įsigalint Helsinkio ESBK baigiamojo akto dvasiai ir ieškant naujų Lietuvos laisvinimo proceso raiškų, 1987 m. Vašingtone laisvojo pasaulio lietuvių bendruomenės rinkosi į politinę konferenciją, kurioje suformuluotos išvados tapo tolesnėmis PLB politinės veiklos gairėmis. Pirmasis jų punktas patvirtina nekintamą lietuvių siekį – „valstybinės nepriklausomybės atstatymą“, kuris užtikrina tautos ateitį. Pripažįstama, jog „pagrindinė kova už laisvę vyksta Lietuvoje“, o išėivijos pareiga „jai toje kovoje talkinti“. Pagaliau pabrėžta, kad Lietuvos laisvės siekį ir tuo tikslu išsilaikiusią nuolatinę rezistenciją liudija 1941 m. birželio 23 d. sukilimas, kuris paskelbė valstybės suverenumo atstatymą. Panašiai kaip VLIK'as, PLB konstatavo naują „augančios reikšmės veiksnį“, turintį įtakos SSRS ir kartu Lietuvos padėčiai – tai Vakarų Europa. Buvo pakartota ir siūloma per Vakarų valstybes reikalauti, kad Sovietų Sąjunga pripažintų 1939 m. Molotovo–Ribbentropo pakto slaptųjų protokolų neteisėtumą ir tuo panaikintų padarinius – Baltijos šalių aneksiją.<sup>39</sup>

Vis intensyvėjant Lietuvos laisvėjimo procesui, į politinę veiklą atsigrėžė ir Europos šalių lietuvių bendruomenės. Aktyviausia iš jų – Vokietijos LB, 1989 m. Hiutenfelde surengusi metinį suvažiavimą, paskelbė pareiškimą, kuriame vertino besirutuliojančias permainas Lietuvoje. Šiame dokumente buvo patikinta, kad visos lietuvių tautos galutinis siekis yra „atskirta nuo visų valstybinių ryšių, kurie yra buvę su kitomis tautomis, nepriklausoma, demokratiniais pamatais sutvarkyta Lietuvos valstybė su sostine Vilniumi“. Pripažinta, kad tai tautos galutinė siekiamybė, nors dar ir nepasiekiamą, kitaip tariant, nepaisant to, „jei laikas jų vykdymui dar neatėjo“. Be to, išvalgiai akcentuota, jog ateityje, jei atsiras „skiriamoji linija“ tautoje, tai ji eis ne tarp komunistų ir ne komunistų, bet tarp „nepriklausomos Lietuvos šalininkų ir jos priešininkų“. Nurodžius Lietuvos nepriklausomos valstybės sunaikinimo priežastį – Stalino–Hitlerio sandėrį, Vokietijos LB išreiškė reikalavimą, kad ne tik SSRS, bet ir Vokietijos FR paskelbtų Molotovo–Ribbentropo paktą negaliojančiu, atitaisytų prieš Baltijos šalis įvykdytos agresijos padarinius. Kita vertus, sutinkant su PLB pripažįstama, kad Lietuvos nepriklausomybės atstatymas spręsis „tautos valios pareiškimu“<sup>40</sup>.

Su devintuoju dešimtmečiu VLIK'as, atsiliepdamas į ryškėjančias sovietų priklausomybėje esančios Rytų Europos permainas, keliasi į senąją žemyną, kur grįžta prie būsimos Lietuvos reikalų svarstymo. 1986 m. VLIK'as, susaukęs metinį seimą Londone, priimtose rezoliucijose atkuriamai valstybei iškelia „politinės diferenciacijos“ svarbą. Nusakant Lietuvos politinio gyvenimo viziją, pažymima, jog reiškiamasis partijose „yra natūralus reiškinys puoselėjant tikrąją demokratiją, paremtą žmogaus asmens orumu, pagarba ir laisve bei valstybiniu suverenumu“. VLIK'as, savo esme reikšdamas seiminės Lietuvos partijų poziciją, pripažino, kad „politinės partijos yra Europos valstybinio gyvenimo realybė“. Dėl to išėivijoje tebegyvuojančios

<sup>39</sup> Lietuvių politinės konferencijos, įvykusios 1987 m. spalio 23–25 d., išvados. *Pasaulio lietuvis*, 1988, Nr. 5, p. 14.

<sup>40</sup> Vokietijos lietuvių bendruomenės tarybos pareiškimas. *Pasaulio lietuvis*, 1989, Nr. 4, p. 20.

politinės partijos, turinčios „atitikmenis Europoje“, ragintinos siekti bendradarbiavimo. Žvelgdamas į ateitį VLIK'as planavo ir teigė, kad tokie ryšiai prisidėtų prie laisvės bylos kėlimo ir laimėjimo, nes „Lietuvos nepriklausomybė bus atkurta Jungtinės Europos ribose ir tai įvyks su kitų Europos valstybių pagalba“<sup>41</sup>. Neabejotinai pastaroji rezoliucija jau bylojo apie VLIK'o kreipiamą veiklą į senąją žemyną – Europą, kartu iškelė atsikursiančiai Lietuvai politinio diferencijavimosi reikšmę.

Su ryškiau juntamu permainų dvelksmu iš pačios sovietų valdomos Lietuvos keitėsi VLIK'o tradicinių seimų atmosfera, kuri jau vienareikšmiškai rėmė tautos aspiracijas atkurti nepriklausomą valstybę. 1988 m. Bostone vykęs seimas gilinosi į aktualijas, siejamas tiek su ženkliai besikeičiančia padėtimi Lietuvoje, tiek su plėstintinais ryšiais tarp tautiečių Tėvynėje ir išeivijos Vakaruose. VLIK'as, pripažinęs, kad stebi „su atsargumu ir viltimi permainas“ ir „kilusį tautinį judėjimą pavergtoje Lietuvoje“, nutarė siekti visų politinių veiksmų veiklos derinimo, pritarė „besiplečiančių ryšių su okupuotos Lietuvos lietuviais palaikymui“<sup>42</sup>. Esamo meto ypatingumą paliudijo šiame 45-uosius VLIK'o sukaktuvių metus žyminčiame seime priimta deklaracija. Joje atkreiptas dėmesys į ESBK procesą ir akcentuoti Helsinkio baigiamajame akte formuluojami tarptautinio bendradarbiavimo principai, Vakarų demokratinių šalių skleidžiamos politinės, religinės, žmogaus ir tautų apsisprendimo laisvės, kurios pradėjo „pamažu laužti geležinę uždangą, skyrusią Rytų ir Vakarų valstybes, Rytų ir Vakarų kultūras, skirtingus žmonių gyvenimo lygius“. Viltinai žvelgiant į prasidėjusį „didingą lietuvių tautos prisikėlimą“, skelbiama: „Lietuva yra reikalinga kiekvieno lietuviu – lietuvių tautos ir pagalbos.“ Dokumente akcentuotas aiškus ir nekintamas lietuvių tautai siekis – „Nepriklausomos Lietuvos atstatymas“, „pareikalaujant Sovietų Sąjungos kariuomenės ir milicijos dalinių pasitraukimo iš Lietuvos teritorijos“. Taigi, VLIK'as šiuo dokumentu dar kartą paliudijo ištikimybę įsipareigojimams, priimtiems 1944 m. vasario 16 d. deklaracijoje, užkirsdamas kelią sprendimams, kurie teiktų tautai „dalimis laisvės ar suverenitetus“ „*perestroiką*“ (pervarką) paskelbusioje Sovietų Sąjungoje.<sup>43</sup> Kartu VLIK'as, pabrėžtinai užėmęs tvirtą poziciją dėl Lietuvos nepriklausomos valstybės atkūrimo, užkirto kelią Europos parlamentui peršamam projektui dėl Estijos, Latvijos ir Lietuvos reikalų. Pagal pastarąjį Baltijos kraštams buvo planuojamas siūlyti suverenitetas sovietinių respublikų konfederacijoje.<sup>44</sup> Tik VLIK'ui darant ryžtingus lobistinius žygius ir pasitelkus kitų dviejų Baltijos tautų atstovus, 1989 m. Europos Parlamente pavyko sulaukti palankios rezoliucijos dėl Baltijos šalių nepriklausomybės.<sup>45</sup>

1989 m. jau viešai ir laisvai minint Vasario 16-ąją PLB, reikšdama savo poziciją dėl Lietuvos vizijos, išreiškė abejonę dėl įvykių Tėvynėje: „Ar ta jo [mūsų pavergėjo] leista iškilminga Nepriklausomybės šventė be nepriklausomybės ir dar įjungimas į ją

<sup>41</sup> VLIK'Ų seimo rezoliucijos. *ELTOS informacijos*, 1986, Nr. 12, p. 8.

<sup>42</sup> VLIKO seimo rezoliucijos. *ELTOS informacijos*, 1988, Nr. 11, p. 4.

<sup>43</sup> VLIKO deklaracija. *ELTOS informacijos*, 1988, Nr. 11, p. 1–2.

<sup>44</sup> VLIKO pareiškimas. *ELTOS informacijos*, 1989, Nr. 1, p. 3.

<sup>45</sup> VLIKO valdybos posėdis. *ELTOS informacijos*, 1989, Nr. 2, p. 2.

savo statytinių nėra tik paprastas noras apmuilinti pasaulį, pačios tautos gyvais vaizdais parodant, kokia laisvė iš tikrųjų Lietuvoje dabar yra ir ko daugiau tauta begali norėti?“<sup>46</sup> Abejones stiprino komunistų valdomoje Lietuvoje keliamas šūkis „Lietuva be suvereniteto – Lietuva be ateities“. Tokia padėtis netenkino PLB, nes „suverenitetas“ paprasčiausiai reiškė pasilikimą Sovietų sistemos ribose ir „tai nereiškia nepriklausomybės, o dabartinėje realybėje nereiškia nesavistovumo“<sup>47</sup>.

Būsimos demokratinės Lietuvos valstybės politinių srovių sąrašo sudarymui įtakos turėjo 1989 m. įvykęs Gotlando susitikimas, suvedęs išeivijos ir okupuoto krašto tautiečių atstovus. Jame, atsižvelgus į viešpataujančias realijas Lietuvoje, VLIK'as keitė savo požiūrį į krašto komunistus. Ten pirmininkas dr. Kazys Bobelis, kalbėdamas apie konkrečius kelius, siekiant nepriklausomybės, švelnino požiūrį ir pakvietė „įjungti visus lietuvius, neišskiriant nei partijos narių“. Tame pačiame susitikime dalyvavusio Lietuvos komunistų partijos (LKP) Centro komiteto ideologijos skyriaus vedėjo Justo V. Paleckio liudijimu, VLIK'o pirmininkas pažymėjo, „kad LKP yra pagrindinis įrankis eventualiai nepriklausomybės atstatymui – kaip LKP pristatysianti Lietuvos bylą Kremliuje, taip ji ir turėtų judėti pirmyn“<sup>48</sup>. Kita vertus, J. V. Paleckis yra išreiškęs mintį K. Bobeliui, kad „LKP norėtų dalyvauti VLIK'e ir veikti Lietuvos išlaisvinimo darbe“<sup>49</sup>. Tikėtina, kad neatsitiktinai, nes kai 1989 m. pabaigoje LKP priėmė sprendimą tapti savarankiška partija, VLIK'o pirmininkas šį žingsnį pasveikino. Oficialiame sveikinime, adresuotame LKP vadovui Algirdui M. Brazauskui, yra pagyros žodžiai visai partijai, „atsiskyrusiai nuo Maskvos internacionalinio-politinio diktato, priėmusiai skirtingų ideologinių ir politinių partijų demokratinį bendradarbiavimą ir viešai įsipareigojusiai į didįjį mūsų aukščiausio troškimo vykdymą – nepriklausomos, demokratinės Lietuvos valstybės atstatymą“<sup>50</sup>.

Artėjant 1990 m. vasario mėn. Maskvoje įvyksiančiam SSRS ir JAV susitikimui, VLIK'as, rengdamas dar vieną memorandumą, patikslino ir atkurtinos Lietuvos valstybės politikos viziją. Šiame dokumente, prisimenant Michailo Gorbačiovo vizitą Vilniuje, buvo pakartotas nekintamas lietuvių tautos ryžtas atgauti nepriklausomybę ir raginama peržiūrėti Molotovo–Ribbentropo paktą bei panaikinti jo padarinius. Pastebėtinas VLIK'o užtikrinimas dėl ateities Lietuvos politikos perspektyvos: „Kaip geras kaimynas, Lietuva galėtų būti naudinga jungtimi su Vakarais ir pagreitintų sergančio sovietinio ūkio atstatymą.“ Kartu paneigiama, „kad nėra ir nebus politinė, karinė ar ūkinė grėsmė Sovietų Sąjungai“<sup>51</sup>. Memorandumas išsiųstas 1990 m. sausio 29 d. ir buvo adresuotas SSRS vadovui M. Gorbačiovui, o šio dokumento nuorašas sausio 30 d. persiųstas ir JAV prezidentui George'ui H. W. Bushui.

<sup>46</sup> Nepriklausomybės šventė be nepriklausomybės (vedamasis). *Pasaulio lietuvis*, 1989, Nr. 2, p. 1.

<sup>47</sup> BIELIAUSKAS, Vytautas J. Lietuvių išeivijos atsakomybė Lietuvai. *Pasaulio lietuvis*, 1989, Nr. 4, p. 21.

<sup>48</sup> ELTOS pranešimai po Gotlando pareiškimo. *ELTOS informacijos*, 1989, Nr. 9, p. 3.

<sup>49</sup> Pro Memoria. A. Bačkis. 1989 m. rugpjūčio 22 d. LCVA, f. 656, ap. 2, b. 685, l. 384.

<sup>50</sup> VLIKAS sveikina savarankišką LKP. *ELTOS informacijos*, 1989, Nr. 12, p. 2.

<sup>51</sup> VLIK'o memorandumas Gorbačioviui apie Lietuvos nepriklausomybę. *ELTOS informacijos*, 1990, Nr. 1, p. 2.



## Paskelbus Kovo 11 d. aktą: išėivijoje tikslinami Lietuvos vidaus ir užsienio politikos štrichai

Nuo pat 1990 m. kovo 11 d. VLIK'o pirmininkas K. Bobelis siekė nuolatinio ryšio su Aukščiausiosios Tarybos (AT) pirmininku Vytautu Landsbergiu. Iškart po Lietuvos nepriklausomos valstybės atstatymo paskelbimo įvykusiame jų pokalbyje buvo sutarta glaudžiai bendradarbiauti.<sup>52</sup> Kaip žinia, to susitarimo laikytasi. Ryškiausias pavyzdys – nuostatos dėl paskelbto Kovo 11 d. akto, kuriame fiksuojama, kad visoje Lietuvos Respublikos teritorijoje atnaujinamas 1938 m. gegužės 12 d. priimtos Lietuvos Konstitucijos veikimas. Vadinasi, VLIK'ui vėl tenka daryti kompromisą ir dabar reikia „pamiršti“ 1945 m. liepos 3 d. Viurcburgo protokolą, kuriame kalbama apie 1922 m. Konstitucijos principų perėmimą. Todėl vėl grįžtama prie 1944 m. vasario 16 d. deklaracijos, kurioje skelbiama, jog tapusi laisva Lietuva vadovausis 1938 m. Konstitucija tol, kol ji teisėtu keliu bus pakeista. Brėždamas tolesnės politinės veiklos perspektyvą, VLIK'as 1990 m. liepos 23 d. paskelbė pareiškimą, pastebėdamas, jog vykdoma Lietuvos laisvinimo misija „neliko be vaisių“. Tačiau po 1990 m. kovo 11 d. įsiviešpatavus įtemptai padėčiai Tėvynėje, VLIK'as pripažino, kad „laisvinimo kova už Lietuvos ribų pasidarė šiuo metu ypatingai svarbi“. Tuo tikslu išdėstomi aktualiausi artimiausios veiklos siekliai: pirma, talkinti Lietuvos vyriausybei įgyvendinant valstybės nepriklausomybę ir suverenių galių vykdymą; antra, dėti pastangas, kad demokratinės valstybės pripažintų Lietuvos vyriausybę; trečia, išplėsti bendradarbiavimą su Lietuvos vyriausybe; ketvirta, jungti ir derinti organizacijų bei privačių asmenų veiklą, siekiant užsibrėžtų tautos laisvės ir nepriklausomybės kovos tikslų.

Tokiu būdu VLIK'as nurodė savo planus ateičiai ir įsipareigojo tęsti veiklą, kol „bus įvykdyti 1944 metų vasario 16 dienos VLIK'o deklaracijoje paskelbti Lietuvos laisvės ir nepriklausomybės kovos principai ir uždaviniai“<sup>53</sup>. Greta to VLIK'as, atstovaudamas „paskutinės nepriklausomoje Lietuvoje vyriausybės nutarimams ginti krašto interesus“, pakartojo, kad Lietuvai padės tol, „kol ji pasieks nepriklausomybę ir galės pati tvarkytis savo gyvenimą“. Tik tuomet sulaukus tokio tinkamo momento, VLIK'as patikino, kad pasiryžęs „visą savo patirtį, tarptautinius kontaktus, finansinius išteklius“ perduoti teisėtai Lietuvos vyriausybei. Tuo metu VLIK'as išnaudojo savo politinės veiklos patirtį ir esant santvarkų kaitai, pakreipdamas lietuvių tautą konsolidavimo linkme bei telkdamas visus Lietuvos žmones laisvos, nepriklausomos Lietuvos atkūrimui, laikėsi atlaidaus požiūrio į krašto komunistus ir ragino kylančius politinių srovių ginčus keisti sutarimais. K. Bobelis, įvertinęs susiformavusias „naujas sąlygas“, teigė, jog „tie [LKP nariai – J. B.], su kuriais kalbuosi dabar, negali atsakyti už tai, kas įvyko prieš 50 metų“. Be to, VLIK'as pasisakė ir dėl Lietuvoje išryškėjusių

<sup>52</sup> VLIKAS ir įvykiai Lietuvoje. *ELTOS informacijos*, 1990, Nr. 3, p. 3.

<sup>53</sup> VLIKO pareiškimas apie veiklą. *ELTOS informacijos*, 1990, Nr. 9, p. 1–2; VLIKO pareiškimas. *Lietuvių balsas*, 1990, rugpjūčio 11.

nesutarimų tarp AT ir vyriausybės. Pasak K. Bobelio svarbu remti tuos, „kurie siekia visiškai nepriklausomos Lietuvos valstybės“, o tai, „kas buvo praeityje turime palikti išspręsti istorikams“<sup>54</sup>. Dar vieną Lietuvai sektiną perspektyvą nusakė VLIK'o vicepirmininkas Pilypas Narutis-Žukauskas. Remiantis VLIK'o kaip daugpartinio junginio patirtimi, buvo pasiūlyta besikuriančioms partijos jungtis su analogiškais tarptautinėje plotmėje veikiančiomis struktūromis, o per šias „Lietuva galėtų integruotis į Europos parlamentą“<sup>55</sup>.

Po nesėkmingo pučo Sovietų Sąjungoje VLIK'as išgyveno laisvės bylos laimėjimo kulminaciją Maskvoje, kai ten vykusiame ESBK susitikime Lietuva tapo visateise Helsinkio proceso nare. Todėl baigiantis 1991 m. Vašingtone įvyko baigiamasis seimas (48-asis pagal eilę), kuriame deklaruota, jog „VLIK'o veikla yra baigta“ ir VLIK'o valdyba įpareigojama iki 1992 m. liepos 1 d. perduoti Lietuvos Respublikos vyriausybei VLIK'o archyvą, inventorių ir įstaigą. Seimas kartu pristatė VLIK'o ir LR vyriausybės 1991 m. gegužės 20 d. protokolą, kuriame pažymėta, jog simbolinis VLIK'o posėdis įvyksias 1992 m. pavasarį Vilniuje. Be to, Seime pasisakyta už lietuvių tautos teisių atstatymą taikiu būdu Rytų ir Pietų Lietuvoje, taip pat iškeltas siekinys, kad Mažoji Lietuva būtų sujungta su Didžiąja. Buvo įvardyta Lietuvai opiausia problema, formuojanti tokią padėtį, kuri „yra grėsminga dėl Sovietų Sąjungos karo pajėgų buvimo Lietuvos teritorijoje“<sup>56</sup>. Atmenant VLIK'o 1944 m. liepos 2 d. Vilniaus pareiškimą, kuriame buvo pabrėžta, kad „vadovaus lietuvių tautai kaip vyriausias lietuvių politinis organas tol, kol nebus sudaryti laisvos ir nepriklausomos demokratinės Lietuvos suvereniniai organai“, VLIK'as konstatavo apie Lietuvos nepriklausomybės atstatymo diplomatinį pripažinimą bei pateikė šešis pasiūlymus, skirtus AT ir Vyriausybei. Pirma, spręsti Lietuvos pilietybės klausimą, priimant nuostata, „kad visi lietuviai ir jų vaikai, kurie buvo Lietuvos piliečiais 1940 m. birželio 15 d., yra laikomi ir dabar Lietuvos piliečiais be jokių sąlygų“. Antra, priimti „nubolševikinimo įstatymą“, kuris sumažintų esamą visuomenės susiskaldymą. Trečia, pakviesti ESBK delegaciją į Lietuvą susipažinti su lenkų ir kitų tautinių mažumų padėtimi. Ketvirta, skatinti politinių-ideologinių partijų kūrimąsi ir, išnaudojant jų pagalbą, Lietuvai jungtis į Europos Parlamentą bei Europos ekonominę bendriją. Penkta, plėtoti glaudesnę Lietuvos Respublikos valdžios institucijų ir išėivijos organizacijų bendradarbiavimą. Šešta, užsibrėžiama sušaukti VLIK'o simbolinį uždaromąjį posėdį Vilniuje 1992 m. pavasarį.<sup>57</sup>

Po Lietuvos Respublikos atkūrimo paskelbimo ALT savo tolesnę veiklą koncentravo dviem uždaviniais įgyvendinti. Pirmas – išorinis ir apėmė valstybės įtvirtinimą tarptautinėje erdvėje, o antras, vidinis, turėjo prisidėti prie valstybės demokratinės struktūros kūrimo. Sulaukus JAV oficialaus pareiškimo dėl diplomatinių santykių su Lietuvos Respublika atnaujinimo, ALT pradėjo žygi dėl svietimos kariuomenės

<sup>54</sup> VLIKO pirmininko pasisakymai Lietuvos spaudoje. *ELTOS informacijos*, 1990, Nr. 11, p. 3.

<sup>55</sup> VLIK'o atstovų pokalbis su ELTOS korespondentu Lietuvoje. *ELTOS informacijos*, 1991, Nr. 10, p. 3.

<sup>56</sup> VLIKO 48-tojo baigiamojo seimo nutarimai. *ELTOS informacijos*, 1991, Nr. 12, p. 6.

<sup>57</sup> VLIKO atsišaukimas. 1991 m. lapkričio 7 d. LCVA, f. 656, ap. 5, b. 205, l. 122–123.

išvedimo ir jau 1991 m. pabaigoje šiuo klausimu kreipėsi į JAV prezidentą G. H. W. Bushą.<sup>58</sup> Taigi, ALT, skirtingai nuo VLIK'o, ėmėsi naujų iniciatyvų ir pareiškė, kad „kol JAV-ose gyvens sąmoningi lietuviai, tol čia bus reikalinga ALT – juos vienijanti ir jų reikalus atstovaujanti“. Neatsitiktinai 1993 m. ALT metiniame suvažiavime buvo fiksuojami artimiausi tikslai, nusakantys atkuriamos valstybės viziją. Nors anksčiau skelbtas pagrindinis tikslas – lobistinė veikla, įtakojanti JAV vyriausybę, išliko, greta jo buvo formuluoti nauji siekiai – „nepriklausomos Lietuvos saugumo, ekonominio gerbūvio Lietuvoje kėlimo, etnografinių Lietuvos sienų apjungimo“. Todėl dabar ALT numatė Tėvynei, siekiančiai demokratijos, ekonominių reformų ir „apsivalant nuo bolševikinio palikimo“, teikti moralinę ir materialinę paramą.<sup>59</sup> Be to, komplikuojantis Lietuvos Respublikos pilietybės įgijimo problemai, ALT išipareigojo ginti JAV lietuvių interesus. O šitie interesai apėmė ne tik visateisės pilietybės atstatymą, bet ir nuosavybės atgavimo, investicijų Lietuvoje apsaugos klausimus. Kai 1994 m. Lietuvos valstybė, siekdama įgyti daugiau saugumo ir įtvirtinti rytiniame Baltijos krante stabilumą, paskelbė užsibrėžtą siekį tapti visateise NATO nare, ALT tam besąlygiškai pritarė. Dėl to tais pačiais metais Čikagoje vykusio dvyliktojo Amerikos lietuvių kongreso svarstymuose kilo naujos Lietuvos vizijos. Rezoliucijoje pirmaeilium uždaviniu buvo užfiksuotas Lietuvos narystės siekis Vakarų aljanse ir tai išliko ALT veiklos uždavinių sąrašė iki pat sumanymo įgyvendinimo. Dar daugiau – buvo akcentuota būtinybė eiti toliau šia kryptimi ir siekti ne tik Lietuvos, bet ir kitų Baltijos šalių – Latvijos ir Estijos stabilumo bei saugumo.<sup>60</sup> Minimame kongrese ALT garbės pirmininkas, buvęs VLIK'o pirmininkas ir dabar jau Lietuvos Respublikos seimo narys dr. K. Bobelis perskaitė programinį pranešimą. Jame, žvelgiant iš išeivijos pozicijų, buvo išdėstytos Lietuvai tiek ekonominės, tiek politinės gairės. Visų pirma akcentuota, kad „valstybės užsienio politika labai priklauso nuo krašto ekonomikos“ ir tam kviečiama užsienio lietuvius investuoti atgavusioje laisvę Tėvyneje. Būtent „užsienio kapitalo investicija ne tik stiprina valstybės ekonomiką, bet drauge teikia garantiją valstybės saugumui ir stabilumui“<sup>61</sup>. K. Bobelis kaip Seimo Užsienio reikalų komiteto pirmininkas įvardijo penkis principus, kuriais turėtų vadovautis Lietuvos užsienio politika. Pirma – siekis integruoti į Vakarų Europą, antra – bendradarbiavimas su Rytų kaimynais, trečia – trišalių santykių su Latvija ir Estija plėtojimas, ketvirta – jungimasis į Šiaurės Europos valstybių gretas, penkta – dalyvavimas Baltijos regiono valstybių bloke, sudarytame iš dešimt valstybių.<sup>62</sup> Be jau minėto Lietuvos visišką narystę NATO klausimo, šiame kongrese sugrįžta prie Karaliaučiaus krašto klausimo. To motyvavimas paremtas

<sup>58</sup> Amerikos lietuvių taryba paskelbė, kad jie darbą tęsia. *Dirva*, 1991, lapkričio 14.

<sup>59</sup> *ALTO veiklos šeštas dešimtmetis*. Chicago, 1994, p. 6–7.

<sup>60</sup> XII Amerikos lietuvių kongreso ir ALTO 54-ojo metinio suvažiavimo rezoliucijos. *Dirva*, 1994, gruodžio 22.

<sup>61</sup> JUŠKEVIČIENĖ, Z. Dvyliktasis Amerikos lietuvių kongresas. *Dirva*, 1994, gruodžio 15.

<sup>62</sup> E. Š. Amerikos lietuvių kongresas Čikagoje. *Laisvoji Lietuva*, 1994, lapkričio 17.

1945 m. Potsdamo konferencijos nutarimu, pagal kurį Karaliaučiaus krašto administravimas pavestas SSRS iki Europos taikos konferencijos.

Kaip matyti, Lietuvai paskelbus nepriklausomybę, keičiasi išeivijos vaidmuo ir tikslinamos jų vizijos. Peržiūrint Lietuvių chartą, atspindinčią PLB ideologiją, pripažinta, kad lietuviybės išlaikymo misija lieka, o nepriklausomybės siekis performuoti-nas „į gaires, kurios siektų pagelbėti Tėvynei vystyti demokratinę politinę kultūrą bei sistemą ir sukurti laisvos rinkos privačios nuosavybės ekonominę santvarką“. Todėl dabar lietuvių bendruomenė, atsižvelgusi jau į patikslintus siekius, išsakė naujus lūkesčius ir kėlė atitinkamus uždavinius, kurių pagrindinis tapo „pagalba tautos saugumui užtikrinti“. Visų pirma JAV lietuvių bendruomenė užsibrėžė remti Amerikos politiką, išlaikant „bent minimalią JAV rolę Europoje jėgų pusiausvyroje“. Kitas PLB uždavinys – pagalba pertvarkant Lietuvos ekonominį gyvenimą. Vakarų šalių ir ypač JAV lietuviai įsipareigojo rūpintis, kad technologinė parama padėtų „paruošti kraštą laisvai ekonomikai vaisingai vystytis“. Greta to dėliojamose gairėse numatyta „mobilizuoti“ ne tik Vakarų (pirmiausia JAV) korporacijų ar privatų investicinį kapitalą, bet ir pačios išeivijos, nukreipiant jį į Lietuvą. Dar vienas uždavinys aprėpė demokratijos įtvirtinimo programą. Čia užsienio lietuviai numatė reikalą „pagelbėti Lietuvos žmonėms išsivaduoti iš etatistinio ir autoritarinio galvojimo būdo“ ir tuo prisidėti prie demokratinės savimonės kūrimo Lietuvoje.<sup>63</sup>

Kaip minėta, VLIK'as, matydamas atkuriamos Lietuvos valstybės įsitvirtinimo požymius ir pildydamas 1944 m. vasario 16 d. deklaraciją, paskelbė nutraukias savo veiklą. Tada numatant Lietuvos politinio gyvenimo ateitį, išeivijoje dar svarstyta dėl VLIK'o transformacijos ir tolesnio dalyvavimo Tėvynės vidaus gyvenime. Kaip žinia, VLIK'as buvo sudarytas iš 15 įvairių politinių srovių organizacijų, todėl atsirado raginimų joms jungtis su atitinkamomis Lietuvos organizacijomis. Planuota, jog šių junginių visuma, remdamasi VLIK'o tradicijomis, galėtų sudaryti naują darinį. Pavyzdžiui, Vyriausiąjį Lietuvos politinį komitetą, kuris taptų „partijų, visuomeninių organizacijų, seimo, vyriausybės kolektyviniu konsultavimo ir orientavimo centru“. Tokiu būdu siekta, jog išeivijos politinis ir intelektualinis potencialas, sukauptas per pusę amžiaus, ne išsibarstytų, bet būtų perkeltas į Lietuvos valstybės vidaus politinį gyvenimą, o tai teigiamai pasitarnautų bent aštuoniais aspektais. Pirmia, užtikrintų garbingą VLIK'o tradicijų tęstinumą. Antra, solidarizuotų išblaškytas politines jėgas. Trečia, sudarytų vienodas sąlygas veikti kiekvienai partijai ir politinei organizacijai. Ketvirta, sudarytų galimybę viso pasaulio lietuviams veikti Lietuvos politiniame gyvenime. Penkta, pademonstruotų pasauliui lietuvių solidarumą su tauta. Šešta, sutelktų pasaulio lietuvių politinį, mokslinį ir intelektualinį potencialą Lietuvos valstybingumui įtvirtinti. Septinta, sudėtingais atvejais galėtų stabilizuoti padėtį Lietuvoje. Aštunta, apsunkintų

<sup>63</sup> Išeivijos „Darbas Lietuvai“ vakar ir rytoj. *Pasaulio lietuvis*, 1991, Nr. 11, p. 15.

„bet kurio plauko marksistų“ praskisverbimą į politinius junginius.<sup>64</sup> Deja, toks valstybės politinės veiklos pertvarkymo projektas paliko tik vizijų lygmenyje.

Kur kas konkretnesnės, apibendrinant ankstesnius svarstymus, atkurtos Lietuvos valstybės vizijos buvo išreikštos Detroito konferencijos išvadose, kurias pasirašė visų keturių svarbiausių išeivijos politinių veiksmių (ne tik gyvuojančių – PLB ir ALT, bet ir buvusių – LLK, VLIK) atstovai. JAV lietuvių bendruomenės iniciatyva 1993 m. birželio 29–30 d. Detroito priemiestyje buvo sušaukta užsienio lietuvių politinė-visuomeninė konferencija, kurios priimtose išvadose išreikštas susirūpinimas Lietuvos ateitimi ir patvirtintas pasiryžimas „dėtis į Lietuvos valstybės atkūrimą visomis savo jėgomis“. Toliau teikiami dešimties punktų pasiūlymai, adresuoti jaunos Lietuvos valstybės valdžiai. Pradžioje primenama, kad lietuvių tautą sudaro „bendros sąmonės lietuvių kilmės piliečiai“ ir buvusi laisvoji lietuviija (dažniau vadinama tiesiog išeivija), dabar tapusi užsienio lietuviais, jaučiasi esanti lygi su visa tauta, todėl turėtų būti laikomasi šio principo tiek pilietybės, tiek nuosavybės, tiek žmogaus teisių požiūriu. Atkreipiamas dėmesys, jog, pereinant į laisvąją rinką, būtina paisyti teisingumo ir teisėtumo principų, kurie svarbūs demokratijai įtvirtinti. Abipus geresnių santykių tarp užsienio lietuvių ir Lietuvos diegimui turėtų pasitarnauti keturios sąlygos: kultūrinių ryšių skatinimas ir rėmimas, švietimo ryšių stiprinimas, parama atsikuriančioms jaunimo organizacijoms bei jų stovyklų rengimas, objektyvus ir operatyvus keitimasis informacija. Lietuvos ūkiui stiprinti siūloma išleisti paskolos laktus ir garantuoti kitų teisinių sandorių, skatinančių investicijas Lietuvoje, vykdymą. Be to, siūloma privatizuoti masines informavimo priemones, atsiriboti nuo buvusios SSRS karinių struktūrų (nesteigti bendrų gamyklų, nesiginkluoti vien rusiškais ginklais). Tame pačiame dokumente reiškiamas pageidavimas, skiriant Lietuvos ambasadorius užsienio kraštuose, kuriuose gyvena lietuviai, „konsultuotis su Lietuvių Bendruomenės valdybomis“<sup>65</sup>. Tokiu būdu Detroito konferencija ir jose priimtose išvados viltingai klojo pagrindus dialogui tarp užsienio lietuvių ir nepriklausomybę įgyvendinančios jaunos Lietuvos valstybės.

## Išvados

Įvardytos organizacijos (veiksniai) nevengė ir perspektyvinių Lietuvos valstybės svarstymų. 1944 m. VLIK'as, vykdydamas konstitucinio tęstinumo idėją, pažymėjo, kad atkūrus Lietuvos Respublikos nepriklausomybę iki teisėto pakeitimo šalyje veiks 1938 m. Konstitucija. Tuo tarpu ALT dar 1941 m. buvo paskelbusi, kad atkurto valstybės santvarka bus paremta 1918 m. vasario 16 d. deklaracijoje esančiais principais

<sup>64</sup> Mintys atsisveikinant su VLIKU. *Lietuvių balsas*, 1992, rugpjūčio 6.

<sup>65</sup> Po Detroito konferencijos [be datos]. LCVA, f. 656, ap. 5, b. 205, l. 133–134; Politinės-visuomeninės konferencijos siūlymai. *Draugas*, 1993, birželio 29.

ir 1922 m. Lietuvos Steigiamojo Seimo priimta Konstitucija. Netrukus 1945 m. pas-tarąją idėją fiksavo ir VLIK'as, paskelbęs Viurcburgo deklaraciją, kurios laikėsi iki pat 1990 m., kai, pritardamas LDT ir patvirtindamas valstybės tęstinumą, vėl sugrįžo prie 1944 m. formulotės. VLIK'as tikėjo Lietuvos išlaisvinimu ir turėjo atkurtos valstybės vaizdinį, atsiskleidžiantį iš 1948 m. parengtos konstitucijos, artimos 1938 m. varian-tui, projekto, kurį buvo pateikęs Vincas Mašalaitis.

Politiniuose veiksmų svarstymuose aptinkama ne tik atkurtos nepriklausomos Lietuvos vidinė sąranga, bet ir iškyla šalies tarptautinės orientacijos perspektyva: penktajame dešimtmetyje (1945 m.) VLIK'as yra konstatavęs, jog mūsų valstybė turėtų „gravituoti“ į Šiaurės Europos bloką. Nuo šeštojo dešimtmečio skatinant trijų Baltijos tautų tarpusavio santykius imta dažnai akcentuoti jų konsolidavimosi svarbą, o pripažįstant vykstantį Europos integravimosi procesą, pabrėžta Lietuvos jungimosi į Jungtinę Europą būtinybė. Jau užsitęsus Laisvės bylos kėlimui, septintajame dešim-tmetyje diskutuota apie galimą ateities Lietuvos statusą, paliekant jai galimybę tapti „sovietų satelitinė valstybe“. Tokią 1966 m. poziciją yra išsakęs LLK ir jam pritarė VLIK'as.

Aštuntajame dešimtmetyje PLB laikėsi nuosaikumo ir (1979 m.) deklaravo, kad laisva ir nepriklausoma valstybe tapusios Lietuvos vidinė santvarka priklausys nuo jos piliečių. Vykstant permainingoms Rytų Europoje, VLIK'as koregavo savo poziciją ir tada jau pasisakė prieš bet kokio „satelitinio statuso“ galimybę.

Pačiame Lietuvos atgimimo priešaušryje VLIK'as regėjo aiškia Lietuvos valstybės viziją ir ragino išseivijos politines partijas, turinčias „atitikmenis Europoje“, siekti ben-dradarbiavimo. Tuomet strateguodamas VLIK'as teigė: „Lietuvos nepriklausomybė bus atkurta Jungtinės Europos ribose ir tai įvyks su kitų Europos valstybių pagalba“, Atgi-mimo metą tiek VLIK'as, tiek PLB, reikšdami savo poziciją dėl Lietuvos vizijos, griežtai pasisakė prieš propaguatą respublikos suverenitetą reformuotos SSRS rėmuose.

Jau po Maskvos pučo VLIK'as išreiškė labai konkrečius, LR AT ir Vyriausybei skir-tus pasiūlymus (dėl Lietuvos pilietybės, „nubolševikinimo“ įstatymo, politinių par-tijų, jungimosi į Europos darinius, tautinių mažumų ir bendradarbiavimo su išseivija). PLB irgi pritariamai formulavo šiais klausimais aiškia poziciją. ALT, gilindama valsty-bės viziją ir siekdama Lietuvai saugumo ir stabilumo, numatė jai siekti tapti visateise NATO nare.

Reikšminga svarstymams apibendrinti – 1993 m. įvykusi Detroito konferencija, kurioje visos keturios pagrindinės lietuvių išseivijos politinės organizacijos (ALT, PLB, VLIK, LLK) išdėstė savo lūkesčius dėl atkurtos Lietuvos Respublikos ir paskelbė išva-das. Jose primenama, kad lietuvių tautą sudaro „bendros sąmonės lietuvių kilmės piliečiai“, tarp kurių – užsienio lietuviai ir kurie lygūs su visa tauta, todėl šitas prin-cipas taikytinas tiek pilietybės, tiek nuosavybės, tiek žmogaus teisių požiūriu. Be to, atkreiptas dėmesys, jog, Lietuvai pereinant į laisvąją rinką, privalu paisyti teisingumo ir teisėtumo principų, kurie svarbūs Vakarų demokratijai įtvirtinti.

## Šaltiniai ir literatūra

1. *ALTo veiklos šeštas dešimtmetis*. Chicago: : Lithuanian American Council, 1994.
2. Amerikos lietuvių taryba paskelbė, kad jie darbą tęsia. *Dirva*, 1991, lapkričio 14.
3. BIELIAUSKAS, Vytautas J. Lietuvių išeivijos atsakomybė Lietuvai. *Pasaulio lietuvis*, 1989, Nr. 4, p. 21.
4. BRAŽĖNAS, Vilius. Apie revoliucijas, kultūrą ir stebuklus – VLIK'o seime. *Dirva*, 1978, sausio 12.
5. Darbingas VLIK'o seimas saulėtoje Floridoje. *Keleivis*, 1977, gruodžio 13.
6. EIDINTAS, Alfonsas. *Gyvenimas Lietuvai. Vincas Mašalaitis ir jo darbai*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras, 2015.
7. ELTOS pranešimai po Gotlando pareiškimo. *ELTOS informacijos*, 1989, Nr. 9, p. 3.
8. E. Š. Amerikos lietuvių kongresas Čikagoje. *Laisvoji Lietuva*, 1994, lapkričio 17.
9. LIEKIS, Algimantas. *Nenugalėtoji Lietuva. Lietuvių tremtinių vadovybės Vakarų Europoje (1944–1955)*. T. 6, Vilnius: LGGRTC, 2002.
10. GRIGAITIS, Pijus. Ar Lietuva parduota? *Lietuvių dienos*, 1959, Nr. 4, p. 13.
11. GURECKAS, Algimantas. Išeivijos uždaviniai Lietuvos išlaisvinimo kovoje. *Pasaulio lietuvis*, 1978, Nr. 43–44, p. 1263.
12. Išeivijos „Darbas Lietuvai“ vakar ir rytoj. *Pasaulio lietuvis*, 1991, Nr. 11, p. 15.
13. JUŠKEVIČIENĖ, Z. Dvyliktasis Amerikos lietuvių kongresas. *Dirva*, 1994, gruodžio 15.
14. *Lietuvos valstybės centrinis archyvas* (LCVA), fondai 648, 656, 658.
15. *Lietuva ir VLIK'as*, red. A. V. RINKŪNAS, Chicago, 1984.
16. Lietuvių politinės konferencijos, įvykusios 1987 m. spalio 23–25 d., išvados. *Pasaulio lietuvis*, 1988, Nr. 5, p. 14.
17. Mielie lietuviai! (VLIK'o kreipimasis). *ELTOS informacijos*, 1978, Nr. 6, p. 21.
18. Mintys atsisveikinant su VLIKU. *Lietuvių balsas*, 1992, rugpjūčio 6.
19. NAINYS, Bronius. Helsinkio konferencijos reikalai. *Pasaulio lietuvis*, 1975, Nr. 16, p. 240–241.
20. Nepriklausomybės šventė be nepriklausomybės (vedamasis). *Pasaulio lietuvis*, 1989, Nr. 2, p. 1.
21. Pasaulio lietuvių jaunimo ketvirtojo kongreso nutarimai. *Pasaulio lietuvis*, 1979, Nr. 8–9, p. 34.
22. Politinės-visuomeninės konferencijos siūlymai. *Draugas*, 1993, birželio 29.
23. REMEIKIS, Tomas. Padėtis Lietuvoje ir išeivijos politinio darbo uždaviniai. *Pasaulio lietuvis*, 1978, Nr. 43–44, p. 1266–1267.
24. SKIRIUS, Juozas; RAČKAUSKAS, Jonas. *Amerikos lietuvių tarybos kūrimosi 1939–1941 metais atspindžiai dokumentuose ir spaudoje*. Chicago: Lith. Research a. Studies Center, 1998.
25. ŠTROMAS, Aleksandras. *Laisvės horizontai*. Vilnius: Baltos lankos, 2001.
26. VLIK'o atstovų pokalbis su ELTOS korespondentu Lietuvoje. *ELTOS informacijos*, 1991, Nr. 10, p. 3.
27. VLIK'o seimo nutarimai. *ELTOS informacijos*, 1977, Nr. 51, p. 210.

28. VLIKAS ir įvykiai Lietuvoje. *ELTOS informacijos*, 1990, Nr. 3, p. 3.
29. VLIKAS sveikina savarankišką LKP. *ELTOS informacijos*, 1989, Nr. 12, p. 2.
30. VLIKO 48-tojo baigiamojo seimo nutarimai. *ELTOS informacijos*, 1991, Nr. 12, p. 6.
31. VLIKO deklaracija. *ELTOS informacijos*, 1988, Nr. 11, p. 1–2.
32. VLIKO memorandumas Gorbačiovui apie Lietuvos nepriklausomybę. *ELTOS informacijos*, 1990, Nr. 1, p. 2.
33. VLIKO pareiškimas apie veiklą. *ELTOS informacijos*, 1990, Nr. 9, p. 1–2.
34. VLIKO pareiškimas. *ELTOS informacijos*, 1989, Nr. 1, p. 3.
35. VLIKO pareiškimas. *Lietuvių balsas*, 1990, rugpjūčio 11.
36. VLIKO pirmininko pasisakymai Lietuvos spaudoje. *ELTOS informacijos*, 1990, Nr. 11, p. 3.
37. VLIKO seimo rezoliucijos. *ELTOS informacijos*, 1986, Nr. 12, p. 8.
38. VLIKO seimo rezoliucijos. *ELTOS informacijos*, 1988, Nr. 11, p. 4.
39. VLIKO valdybos posėdis. *ELTOS informacijos*, 1989, Nr. 2, p. 2.
40. Vokietijos lietuvių bendruomenės tarybos pareiškimas. *Pasaulio lietuvis*, 1989, Nr. 4, p. 20.
41. V-jo PLB seimo nutarimai. *Pasaulio lietuvis*, 1978, Nr. 43–44, p. 1273.
42. XII Amerikos lietuvių kongreso ir ALTO 54-ojo metinio suvažiavimo rezoliucijos. *Dirva*, 1994, gruodžio 22.

---

## Visions of the Re-Established State of Lithuania in the Deliberations of Expatriate Political Organizations

Dr. Juozas Banionis

Genocide and Resistance Research Centre of Lithuania, Didžioji g. 17, LT-01128 Vilnius, Lithuania  
E-mail juozas.banionis@genocid.lt

---

### Summary

The article, is devoted to describe the possible political contours of the restored Lithuanian State. Contours are drawn following the traces of the deliberations of the main organizations of the Lithuanian diaspora that existed in the West in the last century (1940-1994). The author includes the main organizations of our diaspora as the American Lithuanian Council (ALT), the Supreme Lithuanian Liberation Committee (VLIK), the Lithuanian Freedom Committee (LLK), and the World Lithuanian Community (PLB). The named organizations, which can also be called, the factors of the Lithuanian liberation movement in the West, did not avoid perspective considerations of the Lithuanian state. In 1944, VLIK, fulfilling the idea of constitutional continuity, noted that after the restoration of the independence of the Republic of Lithuania,



the Constitution of 1938 would operate in the country until its legal replacement. Meanwhile, the ALT had already announced in 1941 that the order of the restored state would be based on the principles contained in the declaration on February 16, 1918, and the Constitution adopted by the Constituent Seimas of Lithuania in 1922. Soon, in 1945, the latter idea was recorded by VLIK, which published the Würzburg Declaration, which it adhered to until 1990. Then, approving the LDT and confirming the continuity of the state, again it returned to the 1944 formulation. VLIK believed in the liberation of Lithuania and had an image of a restored state, revealed by the draft of the Constitution prepared in 1948, close to the version of 1938, submitted by the lawyer Vincas Mašalaitis (1892–1975).

In the political consideration of factors, not only the internal structure of the restored independent Lithuania is detected, but also the perspective of the country's international orientation emerges: in the fifties (1945). VLIK has stated that our country should "gravitate" to the Northern European bloc. Since the 1950s, while promoting the relations between the three Baltic nations, the importance of their consolidation has often been emphasized, and recognizing the ongoing process of European integration, the necessity of Lithuania's joining the United Europe has been emphasized. After the raising of the Freedom case, which was already prolonged, in the 1960s there was a discussion about the possible future status of Lithuania, leaving the possibility for it to become a "satellite state of the Soviets". Such a position in 1966 was expressed by LLK and supported by VLIK.

In the 1970s, the PLB maintained moderation and, in 1979's declared that the internal order of Lithuania, which had become a free and independent state, would depend on its citizens. In the course, of changes in Eastern Europe, VLIK adjusts its position again and then already speaks against the possibility of any "satellite status".

At the very dawn of the Lithuanian Revival, VLIK has a clear vision of the Lithuanian state and calls on the political parties of the diaspora that have "equivalents in Europe" to seek cooperation. When strategizing then, VLIK stated that: "Lithuania's independence will be restored within the borders of the United Europe, and this will happen with the help of other European states". During the revival, both VLIK and PLB, expressing their position on Lithuania's vision, strongly spoke out against the promoted sovereignty of the republic within the reformed USSR frame.

Already, after the Moscow putsch, VLIK expressed very specific proposals for the Supreme Council of the Republic of Lithuania and the government (regarding Lithuanian citizenship, the "bolshevization" law, political parties, joining European entities, national minorities and cooperation with emigrants). PLB also, approved its clear position on these issues, and ALT, deepening the state's vision and seeking security and stability for Lithuania, envisioned Lithuania's aspiration to become a full member of NATO.

The Detroit conference held in 1993, where representatives of all four main political organizations of the Lithuanian diaspora (ALT, PLB, VLIK, LLK) outlined their expectations for the restored Republic of Lithuania and announced their conclusions, is significant for summarizing the deliberations. They remind us that the Lithuanian nation consists of "citizens

of Lithuanian origin of common consciousness”, among whom is foreign Lithuanians and who are equal to the entire nation. Therefore, this principle is applicable both in terms of citizenship, property, and human rights. By the way, attention was drawn to the fact that when Lithuania transitions to the free market, it is necessary to respect the principles of justice and legality, which are important for the consolidation of Western democracy.

Gauta / Received 2023 03 20  
Priimta / Accepted 2024 04 24